

Victor
Hugo

Bídníci II.

Bídníci
svazek druhý

Všechna práva vyhrazena.

*Žádná část této publikace nesmí být rozšiřována
bez písemného souhlasu nakladatele.*

Translation © Zdeňka Pavlousková, dědicové c/o Dilia, 1975

Cover © Adéla Korbělářová, 2024

© DOBROVSKÝ s.r.o., 2024

ISBN 978-80-277-5521-9 (pdf)

Victor
Hugo

Bídnič
LES MISÉRABLES
svazek druhý

přeložila Zdeňka Pavlousková

$\frac{1}{4}$
00

Obsah

KNIHA SEDMÁ: Patron–Minette

(1)	Podkopy a podkopníci	5
(2)	Mravní spodina	7
(3)	Babet, Gueulemer, Claquesous a Montparnasse	9
(4)	Složení tlupy	12

KNIHA OSMÁ: Zlý chudás

(1)	Marius hledá dívku s kloboukem a nachází muže s čepicí	15
(2)	Nález	17
(3)	Muž se čtverou tváří	18
(4)	Růže v bídě	23
(5)	Okénko prozřetelnosti	29
(6)	Divoch v pelechu	32
(7)	Strategie a taktika	36
(8)	Paprsek v pelechu	40
(9)	Jondrette skoro pláče	42
(10)	Sazba drožek: dva franky za hodinu	45
(11)	Bída nabízí služby žalu	48
(12)	Jak se využilo pětifranku od pana Leblanka	51
(13)	„ <i>Solus cum solo, in loco remoto, non cogitabuntur orare pater noster</i> “	56
(14)	Policista dává dvě bambitky advokátovi	59
(15)	Jondrette nakupuje	62
(16)	Píseň na anglický nápěv, oblíbená v roce 1832	65
(17)	Jak se využilo Mariova pětifranku	69
(18)	Dvě Mariovy židle stojí proti sobě	73
(19)	Pamatujme na temné pozadí	74
(20)	Úklad	78
(21)	Vždycky by se mělo začínat zatčením oběti	101
(22)	Chlapec, který v druhém díle plakal	105

DÍL ČTVRTÝ: Idyla ulice Plumet a Epopej ulice Saint-Denis

KNIHA PRVNÍ: Několik stránek dějin

(1)	Dobře stráženo	111
(2)	Špatně ušito	116
(3)	Ludvík Filip	120
(4)	Trhliny v základech	127
(5)	Události, ze kterých se dějiny rodí a jež dějiny přehlížejí	134
(6)	Enjolras a jeho poručíci	146

KNIHA DRUHÁ: Eponina

(1)	Skřivánčí pole	153
(2)	Vězení – líheň zločinů	159
(3)	Vidění otce Mabeufa	163
(4)	Mariovo vidění	167

KNIHA TŘETÍ: Dům v ulici Plumet

(1)	Tajemný dům	173
(2)	Jean Valjean národním gardistou	177
(3)	Foliis ac frondibus	180
(4)	Výměna mříž	183
(5)	Růže shledává, že je nebezpečnou zbraní	188
(6)	Bitva začíná	193
(7)	K jednomu smutku se přidruží ještě větší smutek	196
(8)	Galejní řetěz	201

KNIHA ČTVRTÁ: Pomoc zdola může být pomocí shora

(1)	Rána ještě krvácí, ale zevnitř se hojí	211
(2)	Matka Plutarchová vysvětluje bez rozpaků zázrak	213

KNIHA PÁTÁ: Konec se nepodobá začátku

(1)	Samota a kasárny	223
(2)	Cosettiny obavy	225
(3)	Domněnky obohacené Toussaintčinými poznámkami	228
(4)	Srdce pod kamenem	231
(5)	Když si Cosetta přečtla psaní	235
(6)	Údělem stárí je včas odejít	237

KNIHA ŠESTÁ: Malý Gavroche

(1)	Svévolné šibalství větru	241
-----	--------------------------	-----

(2)	Malý Gavroche těžší z Napoleona Velikého	244
(3)	Zvraty útěku	267

KNIHA SEDMÁ: Hantýrka

(1)	Původ	281
(2)	Kořeny	288
(3)	Hantýrka, která pláče, a hantýrka, která se směje	297
(4)	Dvě povinnosti: bdít a doufat	302

KNIHA OSMÁ: Okouzlení a zármutek

(1)	Jasně světlo	307
(2)	Opojení dokonalým štěstím	312
(3)	Počátek stínu	314
(4)	Cab v angličtině jede a v hantýrce štěká	317
(5)	Noc	325
(6)	Marius se tak vžívá do skutečnosti, že dává Cosettě adresu	326
(7)	Staré a mladé srdce proti sobě	332

KNIHA DEVÁTÁ: Kam jdou?

(1)	Jean Valjean	345
(2)	Marius	347
(3)	Pan Mabeuf	349

KNIHA DESÁTÁ: 5. června 1832

(1)	Povrch otázky	353
(2)	Podstata otázky	357
(3)	Pohřeb – příležitost k obrození	363
(4)	Vření dávných dob	368
(5)	Zvláštnost Paříže	373

KNIHA JEDENÁCTÁ: Atom se bratří s uragánem

(1)	Několik vysvětlivek ke Gavrochově poezii. Akademikův vliv na tuto poezii	377
(2)	Gavroche na pochodu	379
(3)	Vlásenkářovo spravedlivé rozhořčení	383
(4)	Chlapec se dívá starci	384
(5)	Dědula	386
(6)	Nováčekové	388

KNIHA DVANÁCTÁ: Korint

(1)	Dějiny Korintu od jeho založení	391
(2)	Staré veselé kousky	396

(3)	Nad Grantairem se sklání noc	406
(4)	Pokus o uklidnění matky Hucheloupové	409
(5)	Přípravy	413
(6)	V očekávání	414
(7)	Muž, který se přidal k povstalcům v ulici Billettes	418
(8)	Několik otazníků týkajících se jakéhosi Le Cabuka, který se snad ani Le Cabuc nejmenoval	421

KNIHA TŘINÁCTÁ: Marius vstupuje do stínu

(1)	Z ulice Plumet do čtvrti Saint-Denis	427
(2)	Paříž ze soví perspektivy	430
(3)	Na samém kraji	432

KNIHA ČTRNÁCTÁ: Vznešenost zoufalství

(1)	Prapor – První jednání	439
(2)	Prapor – Druhé jednání	442
(3)	Gavroche by byl lépe učinil, kdyby byl přijal Enjolrasovu karabinu	444
(4)	Soudek prachu	446
(5)	Konec veršů Jeana Prouvaira	448
(6)	Agónie smrti po agónii života	450
(7)	Gavroche, výtečný odhadce vzdáleností	455

KNIHA PATNÁCTÁ: Ulice Homme-Armé

(1)	Pijavý papír všechno vyzvonil	459
(2)	Gamén, nepřítel světél	467
(3)	Zatímco Cosetta a Toussaintka spí	471
(4)	Gavrochova přílišná horlivost	472

DÍL PÁTÝ: Jean Valjean

KNIHA PRVNÍ: Válka mezi čtyřmi stěnami

(1)	Charybda předměstí Saint-Antoine a Scylla předměstí Temple	483
(2)	Co si počít v propasti, ne-li rozprávět	490
(3)	Vyjasnění a zatemnění	494
(4)	O pět méně, o jednoho více	496
(5)	Jaké obzory se otvírají z výšin barikády	503
(6)	Duchem nepřítomný Marius, stručný Javert	506
(7)	Postavení se horší	508
(8)	Dělostřelci se vážně zakousli	512

(9)	Jak bylo použito starého pytláckého nadání a neselhávající rány, která roku 1796 přitížila odsouzení	515
(10)	Svítání	517
(11)	Rána z pušky, která všechno zasáhne, ale nikdy nezabíjí	520
(12)	Nepořádek, stoupenec pořádku	522
(13)	Pomíjející záblesky	525
(14)	Kde se dočteme jméno Enjolrasovy milenky	527
(15)	Gavroche venku	529
(16)	Jak se z bratra stává otec	532
(17)	<i>„Mortuus pater filium moriturum expectat“</i>	541
(18)	Sup, který se stal kořistí	542
(19)	Jean Valjean se mstí	546
(20)	Mrtví mají pravdu a živí nemají nepravdu	549
(21)	Hrdinové	558
(22)	Krok za krokem	562
(23)	Hladový Orestes a opilý Pylades	566
(24)	Zajatec	569

KNIHA DRUHÁ: Vnitřnosti obra

(1)	Mořem ochuzená země	573
(2)	Dějiny staré stoky	577
(3)	Bruneseau	580
(4)	Neznámé podrobnosti	583
(5)	Nynější pokrok	587
(6)	Budoucí pokrok	588

KNIHA TŘETÍ: Bláto, ale duše

(1)	Stoka a její překvapení	593
(2)	Vysvětlení	599
(3)	Stopovaný muž	601
(4)	Také on nese kříž	605
(5)	Jemnost písku a jemnost ženy bývá někdy zrádná	608
(6)	Fontis	612
(7)	Někdy člověk ztroskotá právě tam, kde chtěl přistát	614
(8)	Utržený kus kabátu	616
(9)	Marius je pokládán za mrtvého někým, kdo se v tom vyzná	621
(10)	Návrat ztraceného syna, který promarnil svůj život	626
(11)	Zviklání svrchované moci	628
(12)	Děd	629

KNIHA ČTVRTÁ: Javert vyšinutý z kolejí

(1)	Javert vyšinutý z kolejí	635
-----	--------------------------	-----

KNIHA PÁTÁ: Vnuk a děd

(1)	Opět uvidíme strom se zinkovou náplastí	649
(2)	Marius se vrátil z občanské války a připravuje se na válku domácí	652
(3)	Marius útočí	657
(4)	Slečně Gillenormandové se nakonec nezdá špatné, že pan Fauchelevent přišel s čímśi pod paží	660
(5)	Uložte své peníze raději v lese než u notáře	665
(6)	Dva starci dělají každý svým způsobem všechno, jen aby Cosetta byla šťastná	666
(7)	Do štěstí se mísí důsledky snu	674
(8)	Dva muži, kteří nejsou k nalezení	676

KNIHA ŠESTÁ: Probdělá noc

(1)	Dne 16. února 1833	681
(2)	Jean Valjean má stále ruku na pásce	690
(3)	Nerozlučný	699
(4)	„ <i>Immortale jecur</i> “	702

KNIHA SEDMÁ: Poslední doušek z kalicha

(1)	Sedmý kruh a osmé nebe	707
(2)	Nejasnosti, které mohou být v odhalení	724

KNIHA OSMÁ: Navečerní stmívání

(1)	Pokoj v přízemí	733
(2)	Další kroky zpátky	738
(3)	Vzpomínají na zahradu v ulici Plumet	741
(4)	Přitažlivost a dohasínání	745

KNIHA DEVÁTÁ: Nejhlubší beznaděj a nejzářivější svítání

(1)	Mějte slitování s nešťastnými, ale buďte shovívaví k těm, kdo jsou šťastni	749
(2)	Poslední zablikání lampy bez oleje	751
(3)	Ten, kdo zdvihl Faucheleventovu káru, neunesel už ani pero	753
(4)	Láhev černidla, kterému se podaří leda očistit	756
(5)	Noc, po níž přichází den	773
(6)	Tráva kryje a déšť smývá	783

Kniha sedmá

Patron—Minette

(1)

Podkopy a podkopníci

V každé lidské společnosti najdeme to, čemu se na divadle říká třetí propadliště. Společenská půda je všude poddolována – buď k dobrému, nebo k zlému. Úsilí se vrší jedno na druhé. Jsou štoly horní a dolní. Někdy se horní i spodní vrstvy v temném podzemí hrouť pod tlakem civilizace a my po nich lhostejně a bezstarostně šlapeme. Encyklopedie minulého století byla dolem téměř odkrytým. Temnoty, ponuré kolébky prvního křesťanství, čekaly jenom na příležitost, aby vybuchly pod nohama Caesarů a zaplavily lidstvo světlem. Neboť v posvátných tmách je utajeno světlo. Sopky jsou plny dýmu, z něhož mohou vyšlehnout plameny. Valící se láva je nejdříve nocí. Katakomby, v nichž byla sloužena první mše, nebyly jenom římskými sklepy, nýbrž podzemím celého světa.

Pod stavbou společenských řádů, pod tímto zázrakem, jenž je zároveň zbořeníštěm, jsou štoly nejrůznější. Je tu sloj náboženská, sloj filozofická, sloj politická, sloj hospodářská, sloj revoluční. Ten kutá myšlenkou, onen číslem, třetí hněvem. Všichni na sebe navzájem volají a odpovídají si z jedné štoly do druhé. Utopie se šíří pod zemí štolami, které se tu větví na všechny strany. Někdy se tu setkávají a sbratřují. Jean Jacques Rousseau půjčuje svůj rýč Diogenovi a ten mu půjčuje lampu. Někdy se pouštějí do křížku.

Kalvín kráká Socina¹ za vlasy. Nic však nezastaví a nepřeruší napětí všech sil směřujících k cíli a nic neztlumí rozsáhlou a souběžnou činnost, která vře, vzdouvá se a klesá a opět se dme v temnotách a pomalu se přetváří navrch i vespod, zvenčí i zevnitř. Nesmírné, tajuplné hemžení. Společnost nemá ani tušení o tom hloubení pod zemí, které mění její útroby, kdežto povrch nechává nedotčen. Kolik podzemních slojí, tolik různého úsilí, tolik odlišných výsledků. Co vzhází z ražení těchto hlubinných chodeb? Budoucnost.

Dělníci jsou tím tajuplnější, čím hlouběji se zavrtávají. Až do určitého stupně, jež dovede sociální filozof rozpoznat, je práce dobrá; překročí-li ten stupeň, stává se pochybnou a spletitou; jde-li ještě hlouběji, je přímo strašlivá. V jisté hloubce jsou šachty, kam duch civilizace nepronikne, hranice dýchatelnosti je překročena; tam už začíná pásmo příšer.

Sestupný žebřík je podivný; každý jeho stupeň odpovídá patru, v němž se filozofie může uchytit a v němž potkáme jednoho z těch dělníků, někdy božských, jindy beztvarých. Pod Janem Husem je Luther; pod Lutherem je Descartes; pod Descartesem je Voltaire; pod Voltairem je Condorcet; pod Condorcetem je Robespierre; pod Robespierrem je Marat; pod Maratem je Babeuf. A tak to pokračuje. Ještě hlouběji, matně a na hranici, která odděluje nezřetelné od neviditelného, tušíme další temné postavy, které snad ještě ani neexistují. Ty včerejší jsou přízraky, zítřejší jsou teprve kuklami. Duchovní zrak je nejasně rozeznává. Práce, jež je zárodkem budoucnosti, je jednou z vizí filozofa.

Nevyzrálý zárodek světa – jaký ohromující náčrt!

Saint-Simon, Owen, Fourier jsou v bočních štolách.

Ačkoliv neviditelný božský řetěz netušeně pojí navzájem všechny průkopníky, kteří se téměř vždycky – ale neprávem – považují za osamocené, přesto jsou jejich díla velmi odlišná a světlo jedněch se liší od plápolu druhých. Jedni jsou postavami raskými, druzí tragickými. Ale ať jsou tito dělníci – od nejvyššího

1 Italský teolog z 16. stol., popírající některé věroučné články církve.

k nejnižšímu, od nejmoudřejšího k nejpošetilejšímu – seberozdílnější, přece jsou si v jednom podobní: v nezištnosti. Marat zapomíná na sebe jako Ježíš. Všichni sebe stavějí stranou, pomíjejí svou osobu, vůbec na sebe nemyslí. Vidí jiné věci než sebe. Ano, dívají se, ale jejich pohled hledá absolutno. První má celé nebe v očích; poslední, ať je sebezáhadnější, přece má ještě pod řasami tlumený záblesk nekonečna. Ctěte každého, ať je to kdokoliv a cokoliv dělá, má-li zvláštní znamení: zářivou zřítelnici.

Jiné znamení je temná panenka.

Odtud začíná zlo. Střezte a třeste se před člověkem, který se vám neumí podívat zpříma do očí. Společenský řád má své černé podkopníky.

Existuje bod, za nějž se ponořit znamená se pohrbit a v němž světlo hasne.

Podě všemi podkopy, o kterých jsme se právě zmínili, pode všemi chodbami, pod celou nesmírnou podzemní žilnou soustavou pokroku a utopie, mnohem hlouběji v zemi, než kam se dostal Marat a než kam se dostal Babeuf, ještě mnohem a mnohem hlouběji, bez jakékoliv souvislosti s hořejšími slojemi, je štola nejposlednější. Místo hrůzy. To, čemu jsme již řekli – třetí propadliště. Je to jáma temnot. Sklepení slepců. *Inferi*.¹

Odtud se jde k propastem.

(2)

Mravní spodina

Tady mizí nezištnost. Matně se tu rýsuje démon; každý na svou pěst. Bezoké já tu vyje, hledá, hmatá a hlodá. V této propasti je sociální Ugolino².

1 Peklo.

2 Piský tyran, jež nepřátelé uvěznil ve věži i s dětmi, aby zahynuli hladem. V Dantově Pekle hryže hladem lebku svého kata.

Nelidské stíny, zpola zvířata, zpola příšery, se v této jámě plouží, nezajímají se o světový pokrok, neznají to slovo, ani jeho význam, a mají jedinou starost – jak ukojit své osobní potřeby. Žijí téměř neuvědoměle a v jejich duších je jakési příšerné odcizení. Mají dvě matky, dvě macechy: nevědomost a bídu. Mají jen jednoho našeptávače – potřebu, a jedinou formu uspokojení – plný žaludek. Jsou hrubě žraví, to znamená divocí, ne snad jako tyran, ale jako tygr. Utrpení vede tyto příšery ke zločinu; osudová souvislost, závrtné plození, logika stínu. Příšery plazící se ve třetím společenském propadlišti nejsou již přidušeným voláním po absolutnu, nýbrž protestem hmoty. Člověk se tam stává netvorem. Začíná to hladem a žízní, končí přeměnou v Satana. Z tohoto sklepení vychází Lacenaire¹.

Ve čtvrté knize jsme právě nahlédli do jednoho oddělení horní stoly do velkého podkopu politického, revolucionářského a filozofického. Tam, jak jsme již řekli, je všechno ušlechtilé, čisté, důstojné a poctivé. Lze se zajisté i tam mýlit, ale omyl je tam hozen úcty, neboť je podložen hrdinstvím; veškerá práce, jež se tam koná, má jediné jméno – Pokrok.

Teď nastala chvíle, abychom nahlédli do jiných hlubin, do hlubin ohyzdnosti.

Dokud nebude zaplašena velká nevědomost, bude vždycky pod společností vrstva, která je ohromnou peleší zla.

Toto sklepení je pode vším a je nepřátelsky zaujato proti všemu. Je to nenávisť bez výjimek. Toto sklepení nezná filozofů, jeho dýka si nikdy nepřirezávala péro; jeho čern nemá žádný vztah k vznešené černi psacího náčiní. Temné prsty, které se tam zatínají pod dusivým stropem, nikdy nelistovaly v knize, nikdy nerozevřely noviny. Cartouche pokládá Babeufa za vykořisťovatele; v očích Schinderhannesových² je Marat aristokratem. Toto sklepení si vytklo za cíl vše zbořit.

1 Básník z poč. 19. stol., zloděj a vrah.

2 Náčelník tlupy zlodějů.

Všechno, i horní podkopy, které se jí hnuší. Nepodkopává ve svém ohyzdném hemžení jenom soudobý společenský řád; podkopává i filozofii, vědu, právo, lidskou myšlenku, civilizaci, revoluci, pokrok. Jmenuje se prostě krádež, prostituce, zabití a vražda. Je ztělesněním temnoty a chce všude způsobit zmatek. Nevědomost je její klenbou.

Všechny vyšší podkopy mají jediný cíl – potlačit ji. O to se snaží všemi svými orgány zároveň, chtějí zlepšit skutečnost uvažováním o absolutnu, filozofií a pokrokem. Zničte sklepení Nevědomosti, a zničíte peleš Zločinu!

Shrňme několika slovy, co jsme tu právě řekli. Jediným společenským nebezpečím je Stín.

Lidstvo, to je naprostá rovnost. Všichni jsme uhněteni z téže hlíny. Žádný rozdíl – alespoň zde na zemi – v předurčení! Táž tma před zrozením, totéž tělo za života, týž popel po smrti. Ale nevědomost ve spojení s člověčinou poskvřňuje duši. Nevyléčitelná zhoubu zachvátí nitro člověka a stává se v něm Zlem.

(3)

Babet, Gueulemer, Claquesous a Montparnasse

Čtyři lupiči, Claquesous, Gueulemer, Babet a Montparnasse, ovládali v letech 1830–1835 třetí pařížské propadliště.

Gueulemer byl padlý Herkules. Jeho jeskyní byla stoka Arche-Marion. Měl šest stop výšky, hrudník z mramoru a ocelové svaly, dech jako kovářský měch, tělo obra a slepičí mozek. Každý by si byl řekl, že vidí farneského Herkula v cvilinkových kalhotách a bavlněné kazajce. Gueulemer se svou sošnou postavou by byl mohl krotit netvory; raději se však stal jedním z nich. Měl nízké čelo, široké spánky, a ač mu bylo teprve čtyřicet let, i vrásky u očních koutků; vlasy měl krátké a drsné, na tváři zježené vousisko, na bradě štětiny; to je jeho věrný obraz. Svaly toužily po práci, ale hloupost ji odmítala. Jeho obrovská síla ležela ladem. Byl vrahem

z pohodlnosti. Byl považován za kreola. Pravděpodobně měl prsty ve vraždě maršálka Bruna¹, protože v roce 1815 byl nosičem v Avignonu. Po tomto křtu se stal lupičem.

Vychrtlost Babetova byla pravým opakem Gueulemerových svalů. Babet byl hubený a učený. Byl takřka průhledný, ale neproniknutelný. Skrze kosti mu bylo vidět, ale z očí se mu nic vyčíst nedalo. Prohlašoval, že je chemik. Kdysi byl kejklířským pomocníkem u Bobèche a paňácou v divadle Bobino. Hrával vaudevilly v Saint-Mihiel. Měl stále mnoho plánů, byl krasořečník, který podtrhával své úsměvy a náležitě zdůrazňoval své posušky. Měl i vlastní obchod; na ulici prodával sádrová poprsí a podobizny „hlavy států“. K tomu ještě trhal zuby. Na jarmarcích ukazoval všelijaké zrůdy; měl boudu, trumpetu a vývěsní tabuli: „Babet, zubní umělec, člen několika akademií, provádí pokusy s kovy i nekovy, trhá zuby, odstraňuje kořeny, které tam jeho kolegové zanechali. Cena: jeden zub – frank padesát centimů; dva zuby – dva franky; tři zuby – dva franky padesát. Využijte příležitosti.“

Toto „využijte příležitosti“ znamenalo – dejte si vytrhnout pokud možno nejvíc zubů. Oženil se a měl dvě děti. Nevěděl však, co se s nimi stalo. Ztratil je jako kapesník. Babet četl noviny, což bylo velkou výjimkou ve světě temnot, ke kterému patřil. Jednou, v době, kdy s ním rodina ještě žila v boudě, četl v *Messengeru*, že jistá žena porodila životaschopné dítě s telecí hlavou, a zvolal: *To je přece štěstí! Mou ženu by ani nenapadlo porodit mi takové dítě!*

Potom všeho nechal, kvůli „pařížskému podnikání“. To byl jeho výraz.

Kdo byl Claquesous? Noc. Než se ukázal, čekal, až potemní obloha. Večer vylézal ze svého brlohu a se svítáním se vracel. Kde byl jeho brloh? Nikdo nevěděl. I za největší tmy hovořil se svými komplici, jenom když k nim byl otočen zády. Jmenoval se Claquesous? Ne. Říkával: „Nejmenuji se vůbec nijak.“ Jakmile

1 Obhájce trojbarevného praporu, jež udržel v Toulonu až do července 1815, byl pak v srpnu zavražděn rojalisty.

někdo rozsvítil svíčku, zakrýval si obličej maskou. Byl břicho-mluvec. Babet o něm říkával: *Claquesous je dvouhlasé nokturno*. Claquesous byl neurčitý, těkavý, strašný. Nikdo nevěděl, má-li vůbec jméno, protože Claquesous byla jenom přezdívka; nevědělo se, zdali má vůbec hlas, protože mluvil břichem více než ústy; nevědělo se, zda vlastně má obličej, protože všichni viděli jenom jeho masku. Mizel, jako by se rozplýval; objevoval se, jako by vystupoval ze země.

Montparnasse byl neblahé stvoření, téměř ještě dítě; nebylo mu ještě dvacet, měl hezký obličej, rty jako dvě třešně, pěkné černé vlasy, v očích záři jara; měl všechny neřesti, byl pohotový ke všem zločinům. Jak tak v sobě zlo přemítal, dostával chuť na to nejhorší. Byl to gamén, který se zvrhl v pepíka a z pepíka se stal všeho schopný hrdlořez. Byl roztomilý, zženštilý, půvabný, statný, zchoullostivělý, surový. Střechu klobouku nosil po levé straně nazdviženou, aby měl pod ním dosti místa pro načechrané vlasy, jak bylo v módě roku 1829. Žil z krádeží a neštítel se přitom násilností. Jeho redingot měl výtečný střih, ale byl ošumělý. Montparnasse byl panák z módních listů, ale měl bídu a vraždil. Tento mladík přepadal své oběti, protože se chtěl dobře šatit. První grizeta, která mu řekla: „Jsi hezký“, potřísnila temnou skvrnou jeho srdce a přeměnila Ábela v Kaina. Byl přesvědčen, že je hezký, ale chtěl být také elegantní; prvním znakem elegance je zahálka, a zahálka chudého člověka je zločin. Málokterý tulák byl tak obávaný jako Montparnasse. V osmnácti letech měl již na svědomí několik mrtvých. Ve stínu tohoto bídňáka ležel nejeden chodec s rozpřaženými rukama a s tváří v kaluži krve. Nakažený, napomádovaný, štíhlý v pase, v kyčlích rostlý jako žena, s poprsím pruského důstojníka, takže se mu dámičky z bulvárů šeptem obdivovaly, s bohémsky uvázanou kravatou, zabijákem v kapse, kytičkou v knoflíkové dírce, takový obraz poskytoval ten zlověstný hejsek.

(4) Složení tlupy

Ti čtyři zločinci tvořili dohromady jakéhosi Prótea; jako hadi uhýbali policii a snažili se uniknout nešetrným pohledům Vidocqovým¹ v různých podobách, „v podobě stromu, plamene, studánky“. Propůjčovali si jména a dovednosti, ukrývali se ve vlastním stínu, vzájemně si byli kouzelnou skříňkou i útočištěm, odvrhovali svou osobnost, jako se odkládá falešný nos na maškarním plese, často se odosobnili do té míry, že byli jedinou bytostí, a jindy se tak rozmnožili, že i Coco-Lacour je považoval za velkou bandu.

Ta čtveřice vlastně nebyli čtyři muži; byl to záhadný zloděj se čtyřmi hlavami, který v Paříži pracoval ve velkém; byl to netvorný polyp zla, uhnížděný v podzemí lidské společnosti.

Díky rozvětvené a tajné síti vzájemných vztahů stáli Babet, Gueulemer, Claquesous a Montparnasse v popředí všech zločineckých podniků v seinském okrese. Prováděli hotové převraty, ale jenom zdola a na chodcích. Lidé s ohavnými nápady a temnou obrazotvorností se na ně obraceli s přáním, aby provedli to či ono. Na téma, jež ti čtyři ničemové dostali, bez váhání dovedně improvizovali. Pracovali podle připraveného scénáře. Byli stále hotovi opatřit potřebné a vhodné mužstvo pro všechny násilnosti a ochotni všude přispět, jen když byla práce dostatečně výnosná. Potřeboval-li zločin paži, povolala čtveřice své spolupracovnice. Měli po ruce skupinu herců tmy pro všechny tragédie podzemních doupat.

Scházeli se obvykle kvečeru, kdy se také probouzeli, v opuštěných končinách sousedství Salpêtrière. Tam rokovali. Měli před sebou dvanáct temných hodin; umlouvali se, jak jich použijí.

Patron-Minette bylo jméno, které se v podzemním světě dávalo tomuto spolku čtyř lidí. Ve staré, podivné, pomalu zanikající lidové mluvě znamená *patron-Minette* dobu před úsvitem, kdy se

1 Velitel oddílu bezpečnostní policie, bývalý zloděj a podvodník.

kocour vrací z nočního lovu, zrovna tak jako *entre chien et loup* znamená za soumraku. Název *Patron-Minette* měl asi původ v hodině, kdy jejich práce končila, protože svítání je okamžik, kdy se přeludy rozplývají a zločinci mizí. Čtveřice byla známa pod tímto označením. Když předseda porotního soudu navštívil ve vězení Lacenaira, otázel se ho na zločin, který Lacenaire popíral. „Kdo to tedy provedl?“ zeptal se předseda. Lacenaire dal odpověď, která byla záhadná soudci, ale jasná policii: „Snad Patron-Minette.“

Podle výpovědí jednotlivých osob si často domyslíme celý výjev, právě tak jako můžeme ocenit bandu podle seznamu lupičů. Zde je seznam předních členů bandy Patron-Minette a těch, kteří s ní byli ve spojení:

Panchaud, řečený Printanier, nebo Bigrenaille.

Brujon (Brujonů byla celá dynastie, neodpustíme si krátce se o ní ještě zmínit).

Boulatruelle, cestář, kterého jsme již poznali.

Laveuve.

Finistère.

Homér Hogu, černocho.

Mardisoir.

Dépêche.

Fauntleroy, řečený Bouquetière.

Glorieux, propuštěný trestanec.

Barrecarrosse, řečený pan Dupont.

Lesplanade-du-Sud.

Poussagrive.

Carmagnolet.

Kruideniers, řečený Bizarro.

Mangedentelle.

Les-pieds-en-l'air.

Demi-liard, řečený Deux-milliards.

Atd. atd.

Ostatní, ne nejhorší, vynecháme. Tato jména mají svou tvář. Neoznačují pouze jednotlivce, ale celé rody. Každé odpovídá

určitému druhu nádorů prorůstajících vrstvami, které leží pod civilizací.

Tyto bytosti nepatřily k těm, které vidáme přecházet po ulicích. Ve dne bývali muži unaveni po divokých nocích a spali buď ve starých vápenkách, nebo v opuštěných lomech, na Montmartru, v Montrouge, často ve stokách. Zalézali do děr.

Co se s nimi stalo? Jsou stále mezi námi. A vždy mezi námi byli. Horatius o nich mluví. *Ambuhaiarum collegia, pharmacopolae, mendiai, mimae*¹; a dokud bude společnost taková, jaká je, potud budou oni tím, čím jsou. Pod temnou klenbou svého sklepení věčně se obrozují tím, co prosakuje z lidské společnosti. Stávají se věčně stejnými přízraky, jenom jméno mají jiné a nevězí stále v jedné kůži.

Jedinci jsou vyhlazeni, ale rod trvá dál.

Mají vždycky stejné schopnosti. Od tuláka k pobudovi udržuje rasa svou ryzost. Tuší váček v kapse, čenichají hodinky ve vestě. Zlato a stříbro rozpoznají čichem. Někteří měšťané vypadají tak hloupě, že by se o nich mohlo říci, že si přímo říkají o to, aby byli okradeni. Uvedení lidé je trpělivě stopují. Když kráčí mimo ně cizinec nebo venkovan, třesou se jako pavouk na mouchu.

Potkáte-li je o půlnoci na liduprázdném bulváru, jsou hrozní. Nevypadají jako lidé, ale jako sama oživlá noc; řeklo by se, že jsou z jednoho kusu jako tma, že se od ní neliší, že nemají duši, nýbrž jen stín, a že jenom na okamžik vystoupili z noci, aby po několik minut žili příšerným životem.

Jak chceme zahnat tyto nestvůry? Světlem. Přívalem světla. Ani jeden netopýr neodolá úsvitu. Osvětluje společnost od nejnižších vrstev.

1 Tlupy flétnístek, obchodníci omamnými jedy, žebráci, komediantky.

Kniha osmá

Zlý chud'as

(1)

Marius hledá dívku s kloboukem a nachází muže s čepicí

Léto minulo a po létě podzim; přišla zima. Ani pan Leblanc, ani dívka už do Lucemburské zahrady nevčkročili. Marius měl jednu jedinou myšlenku: spatřit sladkou zbožňovanou tvář. Stále hledal, hledal všude, ale nenalézal. To již nebyl Marius, nadšený fantas-ta, odhodlaný muž, odvážný, pevný a smělý bojovník s osudem, mozek, který stavěl budoucnost na budoucnosti, mladá mysl přetížená plány, záměry, hrdostí, ideály a vůlí; teď to byl zaběhlý pes. Zapadl do hlubokého smutku. Všem bylo konec. Práce ho odpuzovala, procházka unavovala, samota nudila; příroda, kdysi naplněná tvary, jase, hlasy, radami, průhledy, obzory a pouč-ením, mu teď neříkala nic. Zdálo se mu, že se z ní všechno vytratilo.

Stále přemýšlel, protože to jinak nedovedl, ale myšlení ho už netěšilo. Na všechno, co mu neustále a bez hlesu našeptávalo, zachmuřeně odpovídal: K čemu?

Stokrát si vyčítal: Proč jsem ji jen sledoval?! Byl jsem šťastný už tím, že jsem ji viděl. Dívala se na mne; nebylo to ohromné? Zdálo se, že mě miluje. Nestačilo to? Co jsem vlastně chtěl? Teď nemám nic. Byl jsem hloupý. Je to má chyba atd. atd. Courfey-rac, jemuž se podle svého zvyku s ničím nesvěřoval, ale který

zase podle svého zvyku všechno uhodl, mu začal blahopřát, že je zamilovaný, ačkoli se tomu divil; když potom viděl, že Marius propadl zádumčivosti, řekl mu: „Vidím, že jsi byl prostě hlupák. Víš co, pojď do ‚Chaloupky‘!“

Jednou, v důvěře v krásné srpnové slunce, se dal Marius zavést od Courfeyraka, Bossueta a Grantaira na taneční zábavu v Sceaux; doufal, že ji tam snad spatří. Pochopitelně tam neviděl tu, kterou hledal. „Tady se přece najdou všechny ztracený ženský,“ bručel Grantaire pro sebe. Marius nechal své přátele na plesu a vrátil se domů pěšky, sám, unavený, rozpalený horečkou, s kalnýma a smutnýma očima, šel nocí, omámen hlukem a zaprášený povozy plnými veselých a zpívajících lidiček, kteří se vraceli ze slavnosti a mýjeli ho, nešťastníka, jenž vdechoval peprnou vůni ořechů podél cesty, aby se osvěžil.

Zmatený a zarmoucený se samotářsky uzavíral a soustřeďoval na svou duševní bolest, přecházeje sem tam jako tygr v kleci a zmámený láskou hledal všude nepřítomnou dívku. Jednou se setkal s mužem, který ho podivně dojal. V úzkých uličkách sousedících s bulvárem Invalides předešel člověka, který byl oděn jako dělník a jemuž pod čepicí s velkým štítkem vyčnívaly prameny nápadně bílých vlasů. Marius si povšiml krásy těch bílých vlasů a zadíval se na muže, jak si tak kráčí pomalým krokem a jakoby zaujatý bolestným přemítáním. Bylo to podivné, ale Mariovi se zdálo, že poznává pana Leblanka. Byly to tytéž vlasy, týž profil, pokud ho čepice nezakrývala, týž obličej, jenomže smutnější. Ale na ten oblek dělníka? K čemu? Co to znamená? Marius byl velmi překvapen. Když se vzpamatoval, bylo jeho první myšlenkou muže sledovat; kdoví, zda nepadl konečně na hledanou stopu? Ostatně bylo třeba se podívat na muže zblízka a vysvětlit záhadu. Jenomže ho to napadlo pozdě; muž zatím zmizel. Dal se malou příční uličkou a Marius ho už nenašel. To shledání mu leželo několik dní v hlavě, potom na ně zapomněl. „Možná,“ řekl si, „že je to jenom nápadná podoba.“

Marius stále bydlil v Gorbeauově baráku. Nikoho si tam nevšímal. V tu dobu tam vlastně nebydlil nikdo jiný než on a Jondrettovi, za které již jednou zaplatil nájemné, ačkoliv nikdy nepromluvil ani s Jondrettem, ani s jeho ženou, ani s jejich dcerami. Ostatní nájemníci se buď vystěhovali, nebo zemřeli, nebo byli vyhnáni, protože neplatili.

Jednoho zimního dne vysvitlo odpoledne trochu slunce, ale bylo 2. února, starobylý svátek Hromnic, a zrádné slunce, jež toho dne věští půldruha měsíce mrazů, nadchlo lutyšského kanovníka Matyáše Laensberga k těmto klasickým veršům:

*Když na hromnice svítí slunce,
medvěd se schoulí ve špelunce.*

Marius právě vyšel ze své komůrky. Stmívalo se. Byl čas po-večeřet; však už bylo svrchovaně třeba, aby také zasedl k jídlu. Ó křehkosti ideální lásky!

Právě se chystal překročit práh dveří, jež matka Bručavá zrovna zametala, broukajíc si pro sebe tento pamětihodný monolog:

„Co je dnes laciné? Všechno je drahé. Jenom trampoty jsou levné, soužení je zadarmo.“

Marius kráčet zvolna po bulváru k bráně, aby se dostal do ulice Saint-Jacques. Šel zamyšleně, se skloněnou hlavou.

Náhle v mlze ucítil, že se ho někdo dotkl loktem; obrátil se a spatřil dvě dívky v hadrech, jednu dlouhou a štíhlou, druhou menší, které ho rychle minuly; byly udýchané, vyděšené a jako když před někým prchají; běžely proti němu, nevšímly si ho a vrazily do něho. V soumraku Marius rozeznal jejich bledé obličejy, nepokryté hlavy, rozčuchané vlasy, roztrhané sukně a bosé nohy. V běhu si cosi povídaly. Větší říkala tichounce:

„Fízlové jsou nám v patách. Málem by mě byli lízli.“

Druhá odpověděla: „Zahlídla sem je taky. A to sem si to, panečku, frčela!“

Z příšerné hantýrky Marius pochopil, že by je byli četníci nebo strážníci málem sebrali a že holky utekly.

Zamířily pod stromy bulváru a chvíli tam ve tmě tvořily beztvářou bělavou skvrnu, která se po chvíli vytratila.

Marius se na chvilku zastavil.

Už chtěl jít dál, když na zemi u svých nohou zpozoroval šedý balíček. Sklonil se a zdvihl jej. Byla to velká obálka, pravděpodobně plná listin.

„Podívejme se,“ řekl si, „ty nešťastnice jej asi ztratily.“ Vrátil se, volal, ale nedohonil je, byly už asi hodně daleko; strčil tedy balíček do kapsy a šel k obědu.

Cestou spatřil ve stromořadí ulice Mouffetard rakvičku pokrytou černým suknem; stála na třech židlích a vedle ní hořela svíčka. Vzpomněl si na dvě otrhaná děvčata utíkající v soumraku.

„Chuděrky mámy!“ pomyslí si. „Jak je smutné, když musí vidět, jak jim umírají vlastní děti; ale vidět je špatně žít, to je ještě smutnější.“

Za chvíli vyvanuly smutné myšlenky, které ho načas odvedly od jeho trampot, a Marius se znovu zabral do svého obvyklého přemítání. Zase vzpomínal na šest měsíců lásky a štěstí pod širým nebem v plném jasu pod krásnými stromy Lucemburské zahrady.

„Jak mi život potměněl!“ říkal si. „Dívky se mi stále zjevují. Je-
nomže kdysi to byli andělé; dnes jsou to příšery.“

(3)

Muž se čtverou tváří

Když se večer před spaním svlékal, nahmatal v kapse kabátu balíček, který zdvihl na bulváru. Zapomněl na něj. Pomyslí si, že by bylo záhodno jej otevřít a že snad v něm bude adresa děvčat, jestliže jim skutečně patří, a že se z něho jistě dozví, kam jej vrátit.

Otevřel obálku.

Nebyla zapečetěna a byly v ní čtyři rovněž nezapečetěné dopisy.

Byly opatřeny adresami.

Všechny čtyři odporně páchly tabákem.

První psaní bylo určeno *Paní markýze Grucherayové, na náměstí proti poslanecké sněmovně, číslo...*

Marius si řekl, že se snad z obsahu dozví potřebné a že mu nic nebrání nezapečetěné psaní si přečíst.

Dopis zněl:

Paní markýzo!

Ctnost dobrotivosti a soucytu pojí úzce celou lidskou společnost. Dokažte svou křesťanskou lásku a soucynně se podívejte na nešťastného Španěla, obět věrnosti a oddanosti, který zaplatil krví a obětoval jmění, aby hájil svatou věc legitimacy, a dnes žije ve velké bídě. Nepochybuje, že Vaše ctihodná osobnost poskytne pomoc v krajně trapném postavení vojínovi, zahrnutému poctami a pokrytému ranami. Předem spoléhám na Vaše dobré srdce a na soucyt, který má paní markýza s národem tak nešťastným. Jeho prozba nebude marná a zachová milou vzpomínku na Vás.

*S nehlubší úctou mám čest se znamenat, milostivá paní,
DON ALVAREZ, setník španělské jízdy, roajalista, který utekl do Francie a je právě na cestě do vlasti, ale nemá dostatečných prostředků, aby v cestě pokračoval.*

K dopisu nebyla připojena adresa. Marius doufal, že ji najde ve druhém dopise, který byl adresován *Paní hraběnce Montvernetové, ulice Casette č. 9.*

Marius v něm četl:

Paní hraběnko!

Jsem nešťastná matka šesti dětí; nejmladšímu je teprve osm měsíců. Od posledního porodu stůňu, muž mně opustil přet pěti měsíci a žiju sama na světě, bes prostředků a v hrozném nedostatku.

V naději ve Vás; paní hraběnko, zůstávám vaše

BALIZARDOVÁ.

Marius přešel ke třetímu listu, který byl jako předešlé prosbou o almužnu, a četl:

Pan Pabourgeot, volič, obchodník s punčochami ve velkém, ulice Saint-Denis na rohu ulice Fers.

Dovoluji si Vám poslat tento dopis a požádat Vás, abyste vlídně věnoval soucit a zájem spysovateli, který právě poslal drama francouzskému divadlu. Námět je hystorycký a děj se odehrává v Auvergne za doby císařství. Styl je, jak se domnívám, přirozený, stručný a jistě by měl úspěch. Na čtyřech místech jsou v něm zpěvní vložky. Komyka, vážné myšlenky, nečekané události se tam mísí s růzností povah a romantické zabarvení lechce halí všechny zápletky, které tajně pokračují a rosuzlují se skvělými obraty uprostřed spousty efektních výjevů.

Mým jediným přáním bilo uspokojit chuť, kterou se vyznačuje člověk našeho století, to jest MÓDU, tu rozmarnou a podivnou korouhvičku, která mění směr skoro při každém zavanutí větru.

Ačkolifkus má přednosti, přece se obávám, že žárlivost a sobectví privilegovaných spysovatelů se přičiní, aby můj kus zamýtli, protože dobře vím, jaké překážky se kladou do cesty začátečníkům.

Pane Pabourgeote, Vaše pověst chvalně známého ochránce literátů mi dodává odvahy, abych vám poslal cerku, která Vám vyloží naše hrozná poměry, nedostatek chleba a tepla v nastalé zimě. Dovolte, abych Vás poprosil, abyste přijal poctu, kterou Vám hodlám prokázat svým dramatem a všemi ostatními; toužím po cti uchýlit se pod Vaši ochranu a ozdobit svá díla Vaším jménem. Ráčíte-li mně obdařit sebenepatrnějším příspěvkem, pustím se hned do psaní, abych vám projevil svou vděčnost. Drama si Vám dovolým poslat, než bude ohlášeno a provozováno na jevišti.

Panu a paní Pabourgeotovým s projevem nejpokornější úcty

GENFLOT,

spysovatel

PS. Stačilo by i čtyřicet sou.

Promiňte, že posílám tceru a že nepřicházím sám, ale smutné nedostatky v oblečení mi bohužel nedovolují vycházet...

Konečně Marius otevřel čtvrtý dopis. Byl adresován: *Panu dobrodinci z kostela Saint-Jacques-du-Haut-Pas.*

Ten dopis měl jenom několik řádek:

Dobrodinče!

Ráčíte-li doprovodit mou tceru, uvidíte hroznou bídu a já Vám ukáži svá vysvědčení.

Až shlédnete tyto řádky, vaše srdce pocítí dojemný soucýt, protože praví filozofové vždycky zakoušejí nejhlubší pohnutí.

Jako soucynný člověk uznáte, že jsme-li nuceni potvrdit bídu úřadem, abychom dosáhli nějaké pomoci, je to kruté a bolestné; jako by nebožák nemohl svobodně trpět a umírat f očekávání, že někdo jeho bídu umenší. Osud je často zlý k jednomu a velmi štědře poskytuje záštitu druhým.

Očekávám Váš příchod nebo Váš dar, ráčíte-li mi něco věnovat, a prosím Vás, abyste přijal výraz mé nejhlupší úcty, s nímž se známám muži skutečné velkodušnému.

Váš nejponíženější a nejoddanější služebník

P. FABANTOU, dramatický umělec.

Když si Marius přečetl ty čtyři dopisy, nevěděl o mnoho víc než předtím.

Předně nikdo z podepsaných neudával svou adresu.

Potom se zdálo, že jsou od čtyř různých osob, od dona Alvareze, od Balizardové, od básníka Genflota a od dramatického umělce Fabantoua, ale bylo na nich divné to, že všechny psala jedna ruka.

Co jiného měl usoudit, než že dopisy pocházejí od téže osoby?

K tomu, a to jeho domněnku posilovalo, všechny čtyři dopisy byly napsány na témž laciném a nažloutlém papíru, stejně páchly tabákem, a třebaže se pisatel zřejmě pokoušel o odlišný sloh,

objevovaly se tam s naprostou bezstarostností tytéž pravopisné chyby, spisovatel Genflot jich neudělal méně než španělský kapitán.

Bylo však zbytečné uvažovat a luštit toto malé tajemství. Kdyby balíček nebyl sám našel, byl by si myslel, že si z něho někdo dělá blázný. Marius byl příliš smutný, aby porozuměl žertu náhody a zúčastnil se hry, ke které ho vyzvala dlažba. Připadal si jako slepá bába mezi čtyřmi listy, které se mu posmívaly.

Nic ostatně nenasevřovalo tomu, že by dopisy patřily děvčatům, jež Marius potkal na bulváru. Byly to zřejmě bezcenné cáry papíru.

Marius je dal do obálky, odhodil do kouta a ulehl.

Když v sedm hodin ráno vstal, posnídal a právě se pokoušel dát do práce, někdo tiše zaťukal na dveře.

Protože Marius nic neměl, nevytáhoval klíč ze zámku – to dělal, jenom když měl neodkladnou práci. I když odcházel, nechával klíč v zámku.

„Vás jednou někdo okrade,“ říkávala matka Bručavá.

„O co?“ tázal se Marius.

Přece však mu jednou někdo vzal starý pár bot, a tak matka Bručavá byla na koni.

Někdo zaklepal podruhé a zase tak jemně jako poprvé.

„Vstupte!“ zvolal Marius.

Dveře se otevřely.

„Co chcete, matko Bručavá?“ ozval se Marius, aniž zvedl oči od knih a rukopisů, které měl na stole.

Hlas, který nebyl hlasem paní Bručavé, řekl:

„Odpusťte, pane...“

Byl to hlas dutý, puklý, stísněný, chraptivý – hlas starého muže, sípavý pitím kořalky a pálenky.

Marius se chvatně ohlédl a spatřil děvče.

V pootevřených dveřích stála docela mladičká dívka. Vikýř podkrovní komůrky byl přesně naproti dveřím a osvětloval postavu mdlým světlem. Byla to bytost bleďá, zbídačelá a vyhublá; jenom košile a sukně zakrývaly nahé tělo, třesoucí se a promrzlé. Místo pasu provázek, ve vlasech provázek, z košile vyčnívající špičatá ramena, nažloutlá, chudokrevná bledost, zemitě zbarvené klíční kosti, zarudlé ruce, pootevřená a zpustošená ústa, v nichž chybělo několik zubů, oko kalné, drzé a vyzývavé; tělo nedospělé dívky, ale pohled staré zkušené ženy; padesátnice spojená s patnáctiletou dívkou – jedna z těch bytostí, které jsou slabé i hrozné zároveň a nad nimiž se zachvěje ten, kdo nad nimi nezapláče.

Marius vstal a s úžasem pozoroval stvoření podobné spíše stínu, který se mihne snem.

Žalostné bylo, že dívka asi v dětství nebyla ošklivá. V nejútlejším mládí mohla být docela hezká. Působení ještě bojoval s ohydným stárnutím, které uspíšila zhýralost s chudobou. Zbytek krásy na šestnáctiletém obličejí jako bleďé slunce pod hrozivými mraky za úsvitu zimního dne.

Obličej nebyl Mariovi tak docela neznámý. Zdálo se mu, že jej nedávno někde zahlédl.

„Co chcete, slečno?“ otázal se.

Dívka odpověděla hlasem opilého galejníka:

„Mám pro vás dopis, pane Marie.“

Oslovovala ho jménem, bylo tedy jisto, že jde k němu. Ale kdo je ta dívka? Jak zná jeho jméno?

Vstoupila, aniž počkala na vyzvání. Vešla odhodlaně a s klidem, při němž se svíralo srdce, se rozhlédla pokojem a podívala se na rozestlanou postel. Dírami v sukni bylo vidět její dlouhé nohy a vyzáblá kolena. Třásla se zimou.

V ruce skutečně držela dopis a podala jej Mariovi.

Když jej Marius otvíral, povšiml si, že velká a široká oplatka na zalepování listů je ještě vlhká. Poselství tedy nepřicházelo zdaleka.
Četl:

Milý sousede a mladý muži!

Dovjeděl jsem se, jakou laskavost jste mi projevili, když jste za mne před půl rokem zaplatil nájemné. Žehnám vám, mladý muži.

Má starší tcera Vám řekne, že už dva dny nemáme chleba a že má manželka je nemocná. Nejsem-li naprosto na omylu, doufám, že Vaše šlechetné srdce bude dojata touto podívanou a probudí přání obšťastnit mě nepatrným dobrodiním.

S obzvláštní úctou, kterou jsme povinni dobrodincům, zůstávám váš

JONDRETTE

P.S. Tcera počká na Vaše rozkazy, drahý pane Marie.

Tento dopis pomohl rozluštit temnou příhodu, která Mariovi od včerejška nedala pokoje, jako bys rozsvítil ve sklepe svíčku; rázem se všechno vysvětlilo.

Přišel z téhož místa jako ostatní čtyři. Bylo to totéž písmo, týž sloh, tytéž pravopisné chyby, ba dokonce i týž papír a týž tabákový zápach.

Bylo tu pět listů, pět báchorek, pět jmen, pět podpisů, ale jedna podpisující osoba. Španělský kapitán don Alvarez, nešťastná matka Balizardová, dramatický spisovatel Genflot, starý herec Fabantou, a všichni se jmenovali Jondrette, jestliže se Jondrette skutečně Jondrette jmenoval.

Za dosti dlouhou dobu, co Marius bydlil v baráku, se mu, jak jsme již řekli, jenom zřídkakdy naskytlo zahlédnout podivné sousedstvo. Jeho duch hleděl jinam, a kam je obrácen duch, tam se obrací i zrak. Jistě Jondrettovy několikrát potkal na chodbě nebo na schodech; ale pro něho to byly jenom stíny; znal je tak málo, že minulého večera vrazil na bulváru do Jondrettových dcer, aniž je poznal, a že to byly ony, věděl nyní jistě, protože když vstoupila

dívka do pokojíku, vzbudila v něm s pocitem nechuti a soucitu i matnou vzpomínku, že ji někde spatřil.

Teď všechno viděl jasně. Porozuměl, že soused Jondrette ve své bídě využítkovává dobročinnosti lidí, jejichž adresy si obstarává, a že píše pod různými jmény lidem, které pokládá za bohaté a milosrdné; jeho dcery, jak se zdá, roznášejí dopisy na svou odpovědnost a nebezpečí, protože jejich otec je už tak daleko, že je s klidem nechává pohrávat si s ohněm; hrál odvážnou hru s osudem a dcerám ponechával nejisté tahy. Marius se také podle včerejšího útěku, zadýchání, strachu a hantýrky, kterou zaslechl, domyslí, že nešťastnice pravděpodobně provozují ještě jiné smutné řemeslo, které z nich uprostřed lidské společnosti učinilo dvě ubohé bytosti; nejsou to ani děti, ani dívky, ani ženy, ale nečisté a přitom nevinné stvoření, které plodí bída.

Smutná bezejmenná stvoření bez věku, bez pohlaví, která už nejsou schopna ani dobra, ani zla a která, ačkoliv se teprve vy-
zouávají z dětských střevíčků, nemají v tomto světě ani svobodu, ani ctnost, ani odpovědnost. Jsou to duše, které se teprve včera rozvily, ale dnes již uvadly; podobají se květům pohozeným na ulici, které každé bahno potřísní, než je nějaké kolo rozdrtí.

Zatímco Marius pozoroval dívku udiveným a bolestným pohledem, přecházela po mansardě směle jako upír. Pohybovala se, aniž se starala o svou nahotu. Chvillemi jí rozepjatá a roztrhaná košile spadla téměř až k pasu. Dívka představovala židle, přerovnávala předměty na prádelníku, dotýkala se Mariových šatů a slídila v koutech.

„Podívejme se,“ řekla, „vy máte zrcadlo!“

Prozpěvovala si, jako by byla sama v místnosti, úryvky z operet, rozpustilé popěvky, které při jejím hrdelním a drsném hlasu zněly žalostně. Pod její drzostí pronikalo něco docela opačného, něco neklidného a poškozeného. Drzost je jakýsi druh studu.

Nikdy se mu nenaskytla chmurnější podívaná, než byly pohyby dívky, která přecházela po pokojíku a pohybovala se jako pták, jehož vyplašilo denní světlo nebo má zlomené křídlo. Bylo jasné,

že při jiné výchově a údělu by byla mohla dívčina veselost a nenu-
cenost mít v sobě cosi něžného a roztomilého. Tvor, který se zro-
dil holubicí, se ve světě zvířat nikdy nepromění v mořského orla.

S tím se shledáváme jenom u lidí.

Marius přemýšlel a dovolil jí dělat, co chtěla.

Přiblížila se ke stolu.

„Ach, knihy!“ řekla.

Jakýsi svit se mihl jejím skelným okem. Pokračovala a její pří-
zvuk vyjadřoval spokojenost, že se může něčím pochlubit, pocit,
kterému ostatně žádný člověk neodolá.

„Já umím také číst.“

Chvatně vzala otevřenou knihu se stolu a četla dosti plynně:

„Generál Bauduin dostal rozkaz, aby s pěti prapory své brigá-
dy dobyl zámek Hougomont, který leží uprostřed waterlooské
pláně...“

Odmlčela se.

„Ach! Waterloo! To znám. Tam byla kdysi bitva. Otec tam byl.
Sloužil ve vojsku. My jsme věrní bonapartisté! U Waterloo se bo-
jovalo proti Angličanům.“

Odložila knihu a vzala péro:

„A psát také umím!“

Namočila péro do inkoustu a obrátila se k Mariovi:

„Chcete se přesvědčit? Podívejte se, něco napíši, abyste mi vě-
řil.“ A než mohl Marius odpovědět, napsala na kus bílého papíru,
který ležel uprostřed stolu: *Fízlové jsou tu.*

Potom odhodila péro.

„Chyby tam nejsou. Podívejte se. Já i moje sestra jsme dosta-
ly vychování. Nebyly jsme vždycky tím, čím jsme dnes. Nebyly
jsme...“

Tu se zarazila, upřela vyhaslý zrak na Maria, rozesmála se,
a jako by chtěla svou úzkost zakrýt cynismem, řekla:

„Eh, co!“

A počala si na veselou melodii pobroukávat tato slova:

*Tatí, mně kručí v bříšku,
já ti mám hlad.
Ach mami, bez kožíšku
já zmrznu snad.
Mráz na ptáče
jde po tělíčku
a pacholíčku
je do pláče.*

Sotva dozpívala, zvolala:

„Chodíte někdy do divadla, pane Marie? Já tam chodívám. Mám malého bratra a ten se přátelí s umělci a někdy mi dává lístky. Já například nerada sedám na galérii. Není to tam pohodlné. Bývá tam velký nával a jsou tam často lidé, kteří zapáchají.“

Potom si prohlédla Maria a s podivným výrazem řekla:

„Víte, pane Marie, že jste velmi hezký hoch?“

A zároveň oba přišli na stejnou myšlenku, která stáhla dívčinu tvář do úsměvu a Mariovu zapálila ruměncem.

Přistoupila k němu a položila mu ruku na rameno.

„Vy si mě nevšímate, ale já vás znám, pane Marie. Potkávám vás na schodišti a vídám vás chodit k pánovi, který se jmenuje otec Mabeuf a bydlí nedaleko Slavkovského mostu, kde se často procházím. A ty rozčuchané vlasy vám velmi pěkně sluší.“

Snažila se, aby její hlas zněl něžně, ale docílila jenom toho, že byl přidušený. Část slov se ztrácela v hrdle a na rtech jako na klavíru, kterému scházejí struny.

Marius lehce ustoupil.

„Slečno,“ řekl s chladnou vážností, „mám tu obálku, o které se domnívám, že patří vám. Dovolte, abych vám ji odevzdal.“

Podal jí obálku, v níž byly čtyři dopisy.

Zatleskala rukama a zvolala:

„Co jsme se jí nahledaly.“

Potom prudce uchopila balíček, otevřela obálku a pokračovala:

„Panebože! Co jsme se toho se sestrou nahledaly! A vy jste to našel! Na bulváru, vidíte, určitě na bulváru? Asi nám to upadlo, když jsme utíkaly. To má maličká sestra provedla tuhle hloupost! Když jsme se vrátily domů, už jsme to neměly. Protože jsme nechtěly dostat bití, to by bylo zbytečné, to by bylo docela zbytečné a nemělo by to vůbec smysl, řekly jsme, že jsme dopisy odevzdaly a že nám všude řekli: Nic! A teď jsou chudinky dopisy na světě! A jak jste poznal, že jsou mé? Podle písma, ne? To jsme tedy včera večer vrazily do vás? Nebylo vidět, že? Řekla jsem sestře:

„Je to pán?“ A sestra odpověděla: „Zdá se mi, že je to pán z našeho domu.“

Mezitím rozložila žádost adresovanou dobročinnému pánovi z kostela Saint-Jacques-du-Haut-Pas.

„Podívejme se!“ řekla. „To je tomu starému pánovi, který chodí na mši. Teď je právě čas. Donesu mu to psaní. Snad nám dá na snídani.“

Potom se rozesmála a dodala:

„Víte, co to znamená, když se dneska najíme? To do sebe naráz vpravíme předvčerejší snídani, předvčerejší oběd, včerejší snídani a včerejší oběd. Hrome, jestliže se vám to nelíbí, chcípnete, mrchy!“

To Mariovi připomnělo, proč vlastně děvče přišlo.

Hledal v kapsách u vesty, ale nic nenašel.

Děvče pokračovalo a zdálo se, že mluví, jako by si neuvědomovalo, že Marius je přítomen:

„Kolikrát jdu večer ven! Kolikrát se nevrátím! Loni v zimě, než jsme přišli sem, jsme bydlili pod oblouky mostu. Tiskli jsme se k sobě, abychom nezmrzli. Sestra plakávala. A ta voda, jak je to smutné! Když mě napadlo, abych se utopila, říkala jsem si: Ne, je příliš studená. Chodím sama, kdy se mi zlíbí, a často se vyspím v příkopě. Víte, když jdu v noci po bulváru a vidím rozsochaté větve stromů a domy vysoké a černé jako věže Notre-Dame, představuju si, že bílé stěny jsou řeka, a říkám si hele, tady je voda! Hvězdy jsou jako lampióny na nějaké slavnosti, zdá

se, že čadí a vítr je zháší, celá jsem vyjevená, je mi, jako by mi do uší funěli koně; ačkoliv je noc, slyším kolovrátek, tkalcovské stavy a kdovíco ještě. Zdá se mi, že po mně házejí kamením, já utíkám, všechno se točí, všechno se točí. To je vám divné, když člověk nejí.“

Plaše se podívala na Maria.

Marius hledal po všech kapsách a konečně našel pět franků, šestnáct sou. To bylo všechno, co v té chvíli měl. „Na oběd přece ještě mám, a zítra uvidíme, co bude.“ Nechal si šestnáct sou a pět franků dal děvčeti.

Dívka chtivě peníze přijala.

„Sláva!“ zvolala. „Slunce vysvitlo!“

A pokračovala, jako by jí v mozku slunce rozehrálo lavinu hantýrky:

„Pětifrank! Svítivý! Monarcha! V téhle díře! To je fajn. Vy jste ale dobrý kluk. Srdce vám věnuju. Sláva, kluci! Dva dny bude co žrát! Maso! Báječná polívka! To si dáme do frňoly!“

Upravila si košili na rameni, hluboce se Mariovi uklonila, důvěrně na něho zamávala hubenou rukou a zamířila ke dveřím se slovy:

„Tak se mějte, pane. Teď vyhledám toho starýho.“

Když odcházela, spatřila na prádelníku suchou kůrku, která tam v prachu plesnivěla; vrhla se na ni, zakousla se do ní a zabručela:

„Ta je dobrá; ale tvrdá; zuby si na ní vylámu.“

Potom vyšla z místnosti.

(5)

Okénko prozřetelnosti

Už pět let žil Marius v chudobě, v nedostatku, v tísní, ale všiml si, že vůbec nepoznal pravou bídu. Teprve teď ji spatřil. To ubohé stvoření, které mu právě přešlo před očima, ji ztělesňovalo. Kdo

viděl bídu muže, neviděl vlastně nic. Je třeba poznat bídu ženy; a kdo spatřil bídu ženy, nepoznal nic; je třeba poznat bídu dítěte.

Když je muž dohnán k nejzazší hranici, sahá k posledním možnostem záchrany. Běda bezbranným bytostem, které ho obkloupí! Práce, mzda, chléb, jiskra, odvaha, dobrá vůle, všechno mu chybí najednou. Hasne mu světlo denní i světlo v duši. V tom setmění se muž setkává se slabostí ženy a dítěte a strhává je do mravní špíny.

Pak jsou možné všechny ohavnosti. Zoufalství je odděleno jenom křehkými stěnami od neštěstí a zločinů.

Zdraví, mládí, čest, svaté a plaché něžnosti ještě neporušeného těla, srdce, panenství, cudnost, tato pokožka duše, jsou odporně zpracovávány doteky, které si hledají cestu; narazí-li však na zhnusení a odpor, smiřují se s porážkou. Otcové, matky, děti, bratři, sestry, muži, ženy, dívky se spojují a seskupují jako nerostné drůzy v mlhavé směsici pohlaví, příbuznosti, věku, špatnosti i nevinnosti. V mizerné díře osudu se choulí opření jedni o druhé. Žalostně se na sebe dívají. Nešťastníci! Jak jsou bledí! Je jim zima! Zdá se, že žijí na planetě mnohem vzdálenější od slunce než my.

To děvče bylo pro Maria poselkyní temnot.

Odhalilo mu ošklivou stránku noci.

Marius si vyčítal, že byl tak zaměstnán myšlenkami a toužením, že dosud neměl kdy, aby se podíval na sousedy. Zaplatil za ně nájemné jakoby mimochodem; to by byl udělal každý; ale Marius by jim chtěl prokázat něco lepšího. Bože! Vždyť ho jenom zeď dělila od těch opuštěných lidí, kteří tak mimo všechn svět tápou ve tmě; chodil kolem nich a vlastně byl posledním článkem lidského rodu, s kterým přišli do styku; tušil sice, že vedle něho žijí, spíše živoří, a přece si jich nevšiml. Po celé dny, každou chvíli je slyšel chodit, přecházet, vstupovat, odcházet, mluvit, a nikdy toho nedbal! V jejich slovech zněly vzlyky, a on je ani nezaslechl! Jeho myšlenky byly jinde, utápěly se ve snu, v nemožném záření, v neskutečné lásce, v bláhovostech; a zatím vedle něho skomírali

lidé, bratři v Ježíši Kristu, příslušníci jeho národa! A skomírali zbytečně. On byl dokonce částí jejich neštěstí a zvětšoval je, protože kdyby byli měli jiného souseda, souseda, který by neměl hlavu stále v oblacích a byl všímavější, kdyby to byl obyčejný člověk dobrého srdce, byl by si jejich bídy všiml, byl by slyšel jejich volání o pomoc, a bylo jim už dávno pomoheno a oni zachráněni! Zdálo se sice, že jsou hodně zkažení, hodně zvrhlí, hodně zdeptaní, dokonce odporní, ale jak málo je těch, kdož padli a neztratili přitom lidskou důstojnost; ostatně je hranice, kde se nešťastníci, zbědovaní ubožáci a lidé špatní mísí a spojují v jediné označení, jež jim vtiskuje osud: bídníci. Čí je to chyba? Nemá potom být láska k bližnímu tím větší, čím větší byl jeho pád?

Marius, který byl sám sobě učitelem, jak se děje u ryze poetických duší, vyplínil se víc než zaslouhoval; hleděl ustavičně na zeď, která ho dělila od Jondrettových, jako by tam mohl proniknout pohledem plným soucitu a nešťastníky zahřát. Stěna byla pouhou přepážkou z latí a trámů ohozených maltou, a jak jsme právě řekli, pronikal jí každý hluk a každé slovo. Jen fantasta jako Marius si mohl toho nevšimnout. Ani ze strany Mariova pokoje, ani u Jondrettových nebyla příčka polepena papírem; bylo vidět její obnaženou plochu. Marius si docela bezděčně prohlížel tu přepážku; někdy ve snění zkoumáme, pozorujeme a badáme, aniž si uvědomíme, že při tom přemýšlíme. Pojednou se vzpřímil, protože nahoře u stropu mezi třemi latěmi zpozoroval trojhrannou díru. Sádra, která pravděpodobně kdy si zaplňovala tento otvor, opadala, takže by ten, kdo vystoupil na prádelník, viděl do Jondrettova obydlí. Soustrast je a má být zvědavá. Díra byla jakýmsi okénkem. Je dovoleno potajmu si prohlédnout nešťastníka, aby mu mohla být poskytnuta pravá pomoc. „Podívejme se trochu na ně,“ pomyslel si Marius, „a jak daleko to s nimi došlo.“

Vylezl na prádelník, přiblížil ke škvíře oko a podíval se.

Jako lesy, tak i města mají doupata, v nichž se ukrývá všechno, co mají nejhroživějšího a nejobávanějšího. Jenomže to, co se takto ukrývá v městě, je divoké, nečisté a nízké, to znamená odporné, kdežto tvor, který se ukrývá v lese, je divoký, plachý a velký, tudíž krásný. Brloh jako brloh, ale zvířatům dáme před lidmi přednost. Doupata jsou tedy lepší než pelechy.

Marius spatřil pelech.

Marius byl chudobný a místnost, v níž bydlil, se mu v tom podobala. Jeho chudoba však prozrazovala ušlechtilost, a proto také jeho podkrovní světnička dojímalá čistotou.

Naproti tomu brloh, do kterého se v té chvíli Marius zahleděl, byl odpuzující, čpěl nečistotou, byl jaksi zamořený, ponurý a odporný. Všechn nábytek tvořila jediná slámou vypletená židle, neforemný stůl, několik starých střepů a ve dvou koutech dvě nepopsatelně ubohá lůžka; světlo dopadalo jen vikýřovým oknem se čtyřmi tabulkami opřednými pavučinou. Vikýřem ho vnikalo do brlohu právě tolik, aby lidský obličej vypadal jako tvář přízraku. Zdálo se, že zdi jsou stíženy leprou. Vyrážely na nich zářezy a jizvy jako na obličejích znetvořeném nějakou strašnou nemocí. Potily se a hnisaly vlhkostí. Na zdech byly uhlem hrubě načmárané nechutné obrazy.

Světnice, v níž bydlil Marius, měla podlahu z potlučených dlaždiček, kdežto tahle světnice nebyla ani vydlážděná, ani neměla dřevěnou podlahu; chodilo se tam po původní do černa zašlapané sádrové maltě, která pod nohama úplně zčernala. Na nestejně vyšlapané podlaze, do níž se zažral prach – zůstal neporušený jen proto, že se ho nikdy nedotklo koště –, se v podivném neladu válely staré ponožky, sešlapané střevíce, hadry a odporné cáry. Zato měla komora krb. Však taky nájemné činilo čtyřicet franků ročně. V krbu bylo všechno možné: ohřívadlo, hrnec, rozštípaná prkna, hadry na hřebících, ptačí klec,

popel a dokonce i trochu ohně. Dva kusy ohořelého dřeva tu smutně čadily.

A ještě něco zvyšovalo hrůznost doupěte: jeho prostornost. Střídaly se tam výběžky a zákoutí, černé zející díry pod svahem střechy s výklenky a výstupky. Tím vznikaly neprozkoumatelné kouty, v nichž se, jak se zdálo, usadili pavouci velcí jako pěst, sviňky široké jako chodidlo, a snad i dokonce jakési lidské příšery.

Jedno lůžko stálo u dveří, druhé u okna. Obě se dotýkala krbu, právě naproti Mariovi.

V rohu vedle otvoru, kterým se Marius díval, visela na zdi barevná rytina v rámu z černého dřeva, pod níž bylo velkými písmeny napsáno: SEN. Na obraze byla dřímající žena se spícím dítětem na klíně a orel v mracích s korunou v drápech. Žena jako by ze sna odsouvala korunu od hlavičky dítěte. V pozadí ve vši slávě stál Napoleon a opíral se o sytě modrý sloup, ozdobený tímto nápisem:

MARINGO
SLAVKOF
JENA
WAKRÁM
JÝLOVÉ

Pod tímto obrazem byla o zeď opřena dřevěná deska, spíše delší než širší. Vypadala jako obraz obrácený pomalovanou stranou ke stěně, nebo jako zrcadlo, které někdo sundal a zapomněl pověsit.

U stolu, na němž Marius viděl péro, inkoust a papír, seděl asi šedesátiletý muž, malý, hubený, zsinálý, těkavého pohledu, s neklidným, prohnáním a krutým výrazem; odporný lump.

Kdyby se byl na tento obličej zadíval Lavater, byl by v něm jistě našel společné rysy supa a prokurátora; dravý pták a svárlivý pleťchář se tu zohavovali navzájem, doplňující tak jeden druhého – pleťchář obviňuje dravce z mrzkosti a dravec odhaluje hroznou tvář hádavého tyrana.

Muž měl dlouhou šedou bradku. Zpod ženské košile mu bylo vidět zarostlou hrud' a paže zježené šedými chlupy, kalhoty měl zabláčené a z bot mu čouhaly prsty.

V ústech měl dýmku a kouřil. Chleba v doupěti neměli, ale na tabák přece jen zbylo.

Psal dopisy, podobné asi těm, které Marius četl.

V rohu stolu ležela stará, načervenalá kniha s vytrhanými listy; podle dvanáctkového formátu se dalo soudit, že je to román. Na deskách byl velkým písmem vytištěn titul BŮH, KRÁL, ČEST A DÁMY, NAPSAL DUCRAY-DUMINIL. 1814.

Muž psal, mluvil nahlas a Marius slyšel tato slova:

„Když si člověk uvědomí, že ani po smrti není rovnost! Podívejte se na Père-Lachaise! Velcí, to znamená ti, kdo jsou bohatí, mají na kopci vydlážděnou cestu v akaciovém stromořadí. Přijedou si tam vozem. Ale obecný lid, chudáky a nešťátníky, ty strčí dolů, kde je bláta až po kolena, do děr, do vlhka. Dávají je tam, aby rychleji shnili. Ani navštívit je člověk nemůže, ledaže by se chtěl utopit v blátě.“

Tady se zarazil, uhodil pěstí na stůl a zaskřípal zuby:

„Ach, nejraději bych sežral celý svět!“

Tlustá, asi čtyřicetiletá ženská, které však mohlo být také sto let, seděla u krbu naboso.

I ona měla na sobě jenom košili a pletenou sukni, vysprávanou kusem starého sukna. Polovinu sukně zakrývala hrubá zástěra. Ačkoliv žena byla příkrčená a schoulená, přece bylo patrné, že je velmi vysoká. Vedle svého manžela vypadala jako obr. Měla odporné ryšavé prošedlé vlasy, do nichž si co chvíli zajela ohromnými a mastnými rukama s ploskými nehty.

Vedle ní na zemi ležela dokořán otevřená kniha téhož formátu, jaká byla na stole; pravděpodobně jiný díl románu.

Na jednom lůžku spatřil Marius vyčouhlou holčičku, s nohama spuštěnými k zemi; byla téměř nahá a zdálo se, že ani neposlouchá, ani nevidí, ani nežije.

Pravděpodobně mladší sestra děvčete, které přišlo k němu.

Bylo jí asi jedenáct nebo dvanáct let. Když si ji blíže prohlédl, poznal, že je jí dobrých čtrnáct. Bylo to děvče, které včera večer na bulváru říkalo: „To sem si to, panečku, frčela!“

Patřila k neduživému druhu lidí, kteří dlouho zůstávají zakrnělí, ale potom náhle vyrostou. Nouze pěstuje takové smutné lidské rostliny. Tyto bytosti nemají ani dětství, ani mládí. V patnácti letech vypadají na dvanáct a v šestnácti na dvacet. Dnes jsou dětmi a zítra ženami. Dalo by se říci, že přeskakují životní období, aby dříve skončily.

V tuto chvíli vypadalo to stvoření jako dítě.

Nikde v bytě nebylo vidět, že by se na něčem pracovalo; ani stopa po nějakém řemesle, žádný kolovrat či jiný nástroj. V koutě se válely podezřelé kusy starého železa. Panovala tam tupá lenost, která přichází po zoufalství a předchází smrtelný zápas.

Marius chvíli prohlížel to neutěšené prostředí, mnohem strašnější než vnitřek hrobu, protože zde se dosud pohybovaly lidské duše a blikal život.

Podkrovní komora, sklep, hluboká jáma, ve které se na samém spodku společenské budovy plazí ubožáci a nuzáci, není ještě tak docela hrobem, je to teprve předsíní hrobu, a jako bohatí vystavují svou nádheru při vstupu do paláců, tak se zdá, že i smrt, která je docela blízko, ukládá nejhorší bídu do tohoto předsálí.

Muž umlkl, žena nepromluvila a děvče snad ani nedýchalo. Ozývalo se jenom skřípání péra po papíru.

Muž zabručel, aniž přestal psát:

„Holota! Holota! Všechno je holota!“

Tato obměna Šalomounova zvolání vynutila ženě povzdech.

„Přítelíčku, uklidni se,“ řekla. „Netrap se tím, chlapče! Nestojí to za to, abys všem těm lidem psal.“

V bídě se těla tisknou jedno ke druhému jako v chladu, ale srdce se odcizují. Tato žena podle všech známek zřejmě kdysi milovala svého muže veškerou láskou, jíž byla schopna, ale v deních potyčkách a hádkách zaviněných strašnou bídou, tísnící

rodinu, v ní tento cit úplně odumřel. Pro manžela jí zbyl jenom vyhaslý popel lásky. Jak tomu často bývá, něžná oslovení přežila zamilovanost. Žena mu říkala „drahoušku, chlapče, přítelíčku“ atd. jenom ústy; srdce mlčelo.

Muž se znovu pustil do psaní.

(7)

Strategie a taktika

Marius, jemuž tato podívaná svírala srdce, chtěl právě sestoupit se své improvizované rozhledny, když jeho pozornost připoutal a zadržel ho na místě jakýsi hluk.

Dveře komory se prudce otevřely.

Na prahu se objevila starší dcera.

Na nohou měla velké mužské střevíce, zamazané blátem, které jí vystříklo až na zarudlé kotníky a na starý, rozedraný plášť, který Marius na ní před hodinou neviděl: patrně jej odložila za dveřmi, aby vzbudila větší soustrast, a teprve při odchodu jej za dveřmi opět oblékla. Vstoupila, zabouchla za sebou dveře, zastavila se, aby nabrala dechu, a s výrazem triumfu a radosti vykřikla:

„Už jde!“

Otec se na ni podíval, žena obrátila hlavu, sestřička se ani nehnula.

„Kdo?“ otázal se otec.

„Pán.“

„Dobrodinec?“

„Ano.“

„Z kostela Saint-Jacques-du-Haut-Pas?“

„Ano.“

„Ten starý?“

„Ano.“

„A přijde?“

„Jde za mnou.“

„Víš to jistě?“

„Jistě.“

„Tak tedy opravdu přichází?“

„Přijíždí ve fiakru.“

„Ve fiakru? To je Rothschild!“

Otec vstal.

„Jak to víš tak určitě? Jak je možné, že jsi tu dřív, přijíždí-li on ve fiakru? Dalas mu alespoň adresu? Řekla jsi mu, že jsou to poslední dveře na konci chodby vpravo? Aby se nezmýlil! Tedy jsi ho přece zastihla v kostele? Co ti řekl?“

„No, no, no!“ pravila dívka. „Jak pospícháš, tatínku! Tak poslouchej: vešla jsem do kostela, byl na obvyklém místě, poklonila jsem se, odevzdala dopis, on si jej přečetl a řekl mi: ‚Kde bydlíte, drahé dítě?‘ Řekla jsem mu: ‚Pane, povedu vás.‘ Řekl mi: ‚Ne, dejte mi adresu; dcera chce ještě něco nakoupit; vezmu si povoz a přijedu zároveň s vámi.‘ Dala jsem mu adresu. Když jsem mu řekla, v kterém domě bydlím, byl jaksi překvapen a chvíli váhal, potom však přece jen řekl: ‚To je jedno; přijdu.‘ Po mši jsem viděla, jak s dcerou vychází z kostela, a všimla jsem si, jak vstupují do fiakru. A nezapomněla jsem mu připomenout, že to jsou poslední dveře na konci chodby vpravo.“

„A proč myslíš, že přijde?“

„Právě jsem viděla, že ulicí Petit-Banquier přijíždí fiakr. Proto jsem tak běžela.“

„Jak víš, že je to právě ten fiakr?“

„Přece jsem si všimla čísla.“

„A jaké je to číslo?“

„440.“

„Dobrá, jsi chytrá holka.“

Drze pohlédla na otce a ukázala boty, které měla na nohou.

„Chytrá holka, to je možné, ale říkám ti, že si už nikdy nena-táhnu ty škrpály a že je nechci, předně proto, že by v nich člo-věk přišel o zdraví, a za druhé, že se mi strašně hnusí. Není nic

hroznějšího než podrážky, které se promáčejí a ještě k tomu při každém kroku čvachtají. To chodím raději bosa.“

„To máš pravdu,“ odpověděl otec mírným tónem, který se lišil od dceřiny hrubosti, „ale nezapomeň, že tě do kostela bez bot nepustí. Chudí lidé tam musí mít na nohou boty. K dobrému Pánubohu nesmíš bosa,“ dodal trpce. Potom se vrátil k předmětu, který ho nadobro zaujal: „Víš určitě, že přichází?“

„Je mi v patách,“ odpověděla holka.

Muž se vztyčil. Obličej mu zazářil.

„Ženo!“ zvolal. „Slyšíš! Dobrodinec přichází. Udus oheň.“ Polekaná žena se ani nepohnula.

S mrštností kouzelníka popadl Jondrette na krbu hrnec s uraženým uchem, a chrstl na řehavé kusy uhlí vodu.

Pak se obrátil k starší dceři:

„Ty vytrhej slámu ze židle!“

Děvče neporozumělo.

Uchopil tedy židli a jedním kopnutím protrhl vypletené sedadlo. Noha mu projela židlí. Když ji vytahoval, otázal se:

„Je venku zima?“

„Veliká. Sněží.“

Otec se obrátil k mladší holce, která seděla na lůžku u okna, a hromovým hlasem na ni křikl:

„Rychle! Dolů z postele, lenochu. Co nic neděláš? Rozbij jednu tabulku.“

Třesouc se zimou seskočila holčička z postele.

„Rozbij tabulku!“ opakoval.

Děvče zůstalo zaraženě stát.

„Slyšíš mě?“ opakoval otec, „říkám ti, abys rozbila tabulku!“

S jakousi poděšenou poslušností vystoupilo dítě na špičky a pěstí uhodilo do okenní tabulky. Sklo se rozbilo a hlučně se sesypalo na zem.

„Dobře,“ řekl otec.

Byl vážný a příkrý. Chvatně přeletěl pohledem všechna zákoutí komory jako generál udílející před bitvou poslední rozkazy.

Matka, která dosud neřekla ani slova, vstala a zeptala se dutým hlasem protahujíc slabiky, jako by jí vázly v hrdle:

„Drahoušku, co chceš dělat?“

„Lehni si do postele,“ odpověděl muž.

Přízvuk nedovoloval námitku. Matka poslechla a těžce se vrhla na bídné lůžko.

Zatím se v koutě ozvalo vzlykání.

„Co je?“ zvolal otec.

Mladší dcera, aniž vystoupila ze stínu, kde byla přikrčena, ukázala zakrvácenou pěst. Pořezala se při rozbíjení okenní tabule; přistoupila k posteli, na níž ležela matka, a tichounce vzlykala.

Teď bylo na matce; zdvihla se a křičela:

„Tak vidíš, jaké děláš hlouposti! Pořezala se, když rozbíjela tvou tabulku.“

„Tím líp,“ vzkřikl muž, „tak jsem to také myslel.“

„Jakže – tím líp?“ zvolala žena.

„Ticho,“ rozkázal muž, „ruším svobodu slova.“

Potom roztrhl ženskou košili, kterou měl na sobě, utrl z ní cár a chvatně jí zabalil krvácející pěst maličké.

Pak se spokojeně podíval na svou rozdrbanou košili.

„Košile by ušla,“ řekl, „teď je všechno v nejlepším pořádku.“

Rozbitou tabulí fičel ledový vítr a dral se do komory. Mlha pronikala dovnitř a rozlézala se jako bělavá vata, nestejně rozřezaná neviditelnými prsty. Roztlučeným oknem bylo vidět, že padá sníh. Mráz, příslibený sluncem na Hromnice, se přesně dostavil.

Otec se ještě rozhlédl, jako by se chtěl přesvědčit, že na nic nezapomněl. Vzal starou lopatku a popelem posypal dříví v krbu, aby zastřel každou stopu.

Pak se vztyčil a opřel se o krb.

„Teď můžem dobrodince přijmout,“ řekl.

Větší děvče přistoupilo k otci, přitisklo mu svou ruku na jeho a řeklo:

„Vidíš, jaká je mi zima.“

„Ach,“ odpověděl otec, „mně je ještě větší zima.“

Matka zuřivě vykřikla:

„Ty máš vždycky všeho víc. I zlého.“

„Kuš!“ řekl muž.

Matka utichla, protože postřehla, že tentokrát se manžel na ni podíval docela jinak.

V brlohu bylo chvíli ticho. Starší dcera lhostejně loupala bláto z okraje pláště, mladší plakala; matka jí vzala hlavu do obou rukou, pokryla ji polibky a řekla:

„Drahoušku, prosím tě, neplač; vždyť to nic není a otec se bude zlobit.“

„Ne!“ zvolal otec. „Breč, breč, to dělá dobře!“

Pak se obrátil k starší holce:

„Poslouchej, on nepřichází! Co když vůbec nepřijde! To bych pro nic za nic uhasil oheň, roztrhal košili, zkazil židli a rozbil okno!“

„A poranil maličkou!“ šeptala matka.

„Víte,“ pokračoval otec, „že tady v tý mizerný dřě je psí zima? A jestli ten člověk nepřijde! To se ví; nechá nás čekat. Říká si: jen ať si počkají; k ničemu jinému nejsou. Ach, jak nenávidím ty boháče; s jakým jástem a radostí, nadšením a zadostiučiněním bych je všechny zardousil, všechny, kdo předstírají lidumilnost, chodí ke zpovědi, na mši, dají na kněžoury, na užvaněné flandáky, a protože si tito lidé myslí, že stojí nad námi, přicházejí nás ponižovat, přinesou nám chleba a šatstvo, jak říkají; zatím to jsou hadry, které nemají cenu ani čtyři sou.“

A to já nechci, holoto! Chci peníze. Ach peníze, ty nám nikdy nedají, protože říkají, že jsme opilci a povaleči a že bychom je

propili. A co jsou oni a čím byli po celý svůj život? Zloději! Jinak by nebyli zbohatli. Eh, celá společnost by se měla popadnout za šos a vyhodit do povětří. Pravda, všechno by se rozmlátilo, ale aspoň by nikdo nic neměl, a už to by byl pokrok!... Ale co dělá ten tvůj pan dobrodinec? Přijde? Asi zapomněl adresu, hlupák! Vsadím se, že to staré hovado...”

V té chvíli někdo zaklepal na dveře; muž se vrhl ke dveřím, otevřel je, hluboce se klaněl a přeuctivě se usmívaje volal:

„Vstupte, pane! Račte vstoupit, ctihodný dobrodinče, a vaše roztomilá slečna také!“

Na prahu komory se objevil postarší pán a mladá dívka.

Marius neodstoupil ze svého místa. To, co v tuto chvíli pocítil, není možno lidským jazykem vyslovit.

Byla to Ona.

Kdo miloval, ví, kolik zářivých významů mohou obsahovat tři písmena slova *ona*.

Skutečně to byla ona. Marius ji stěží poznával světelným oparem, který se mu najednou rozprostřel před očima. Bylo to vskutku to ztracené sladké stvoření, hvězda, která mu po šest měsíců svítila, byly to skutečně její oči, čelo, ústa, ta krásná, tak dlouho postrádaná tvář, která mu kamsi zmizela a jeho zanechala černé beznaději. Ztracené štěstí se znovu vynořilo!

Zjevilo se v tom stínu, v té díře, v odporném brlohu, v takové hrůze!

Marius se celý chvěl. Opravdu, byla to ona! Bušení srdce mu bránilo jasně vidět. Cítil, že nepotřebuje mnoho, aby se rozplakal. Konečně ji vidí po tolikerém marném hledání! Bylo mu, jako by byl ztratil duši a právě ji našel.

Byla stále stejná, jen trochu bledší. Jemný obličej byl orámován kloboukem z fialového sametu a pod černým atlasovým kabátkem se rýsovala její postava. Zpod dlouhé sukně vyhlížela malá noha, sevřená v hedvábném střepečku.

Přišla v doprovodu pana Leblanka.

Učinila několik kroků a položila na stůl dosti velký balík.

Starší Jondrettova dcera ustoupila ke dveřím a zachmuřeně zírала na sametový klobouk, na hedvábný kabátek a okouzlující a šťastný obličej.

(9)

Jondrette skoro pláče

Obydlí bylo tak temné, že lidem, kteří přicházeli zvenčí, jistě připadalo jako sklepení. Oba příchozí postupovali váhavě, protože stěží rozeznávali předměty okolo sebe, zatímco si je obyvatelé, zvyklí na šero, důkladně prohlédli.

Pan Leblanc se s dobrým a smutným pohledem přiblížil a řekl Jondrettovi:

„Pane, v tomto balíku najdete nové obleky, punčochy a vlněné pokrývky.“

„Andělský dobrodinec nás zahrnuje laskavostí,“ pravil Jondrette a uklonil se až k zemi. Potom se naklonil k uchu starší dcery, a zatímco pan Leblanc s dívkou prohlíželi žalostný vnitřek, zašeptal jí rychle do ucha:

„Tak co jsem říkal? Obnošené hadry! Žádné prachy! Všichni jsou stejní. Poslechni, jak byl podepsán dopis tomu starému hlupákovi?“

„Fabantou,“ odpověděla holka.

„Dramatický umělec. Dobrá!“

Ještě štěstí, že se na to Jondrette zeptal, protože v příštím okamžiku se pan Leblanc k němu obrátil a s výrazem člověka, který si nemůže vzpomenout na jméno, mu řekl:

„Vidím, že jste skutečně hoden politování, pane...“

„Fabantou,“ odpověděl Jondrette chvatně.

„Pane Fabantou, ano, ano, vzpomínám si.“

„Dramatický umělec, pane, a umělec, který měl úspěchy.“

Jondrette usoudil, že nastala chvíle, aby dobrodince dojal. Hlasem, v němž zněla laciná sláva jarmarečního komedianta

i poníženost pouličního žebráka, zvolal: „Žák Talmův. Jsem žák Talmův! Kdysi se na mě smálo štěstí. Běda! Teď mám jenom bídu. Vidíte, dobrodinče, nemáme chléb, nemáme oheň. Mé ubohé dětičky nemají tepla. Má jediná židle je k nepotřebě, okenní tabulka rozbitá! Všechno se časem zničí. Manželka na lůžku nemocná!“

„Ubohá žena!“ řekl pan Leblanc.

„A dítě je zraněné!“ dodal Jondrette.

Příchod cizích lidí děvče rozptýlil tak, že přestalo vzlykat a prohlíželo si „slečinku“.

„Breč, řvi přece!“ řekl Jondrette tiše.

Zároveň je štípl do zraněné ruky. To všechno provedl s obratností kejklíře.

Malička hlasitě vyjekla.

Zbožňovaná dívka, které Marius v srdci říkal „má Uršula“, rychle přistoupila.

„Ubožátko,“ řekla.

„Podívejte se, krásná slečno,“ pokračoval Jondrette. „Jak jí ruka krvácí! Stalo se jí to při práci u stroje, kterou vydělává šest sou denně. Možná že bude nutno uříznout jí celou paži!“

„Skutečně?“ řekl starý pán rozčileně.

Malička se domnívala, že otec mluví vážně, a proto se znova rozplakala.

„Bohužel ano, dobrodinče,“ odpověděl otec.

Jondrette si již chvíli prohlížel dobrodince zvláštním pohledem. Při hovoru ho pronikavě pozoroval, jako by pátral ve vzpomínkách. Náhle použil okamžiku, kdy se oba návštěvníci se zájmem vyptávali maličku na poraněnou ruku, poodešel k ženě, která ležela se sklíčeným a tupým výrazem v tváři, a rychle, ale velmi tiše jí řekl:

„Dobře si ho prohlédni!“

Potom se otočil k panu Leblankovi a pokračoval v nářku:

„Podívejte se, pane! Mým jediným oblekem je košile mé manželky, roztrhaná, teď uprostřed zimy! Nemohu vycházet, protože nemám kabát. Kdybych měl jen trochu slušný kabát, došel bych

si k slečně Marsové, která mě zná a má mě velmi ráda. Nebydlí v ulici Tour-des-Dames? Víte, pane, že jsme spolu hráli na venkově? Dělal jsem se s ní o vavříny. Céliměna by mi pomohla, pane! Elmira by dala almužnu Belizarovi! A zatím nic, pranic! V domě jako vymeteno! Žena je nemocná, a nikde ani sou. Dcera nebezpečně zraněná, a nikde ani sou. Manželka má záduchu. Věk a špatné nervy mají na tom svůj podíl. Potřebovala by ošetření a dcera také. Ale lékař! A lékárník! Jak je zaplatit? Scházejí nám groše. Před deseti centimy bych poklekl, pane!

Vidíte, kam až je zatlačeno umění! Vidíte to, krásná slečno, a vy, můj vzácný ochránče, vy, kteří vdechujete ctnost a dobrotu a plníte jí chrám, v němž vás má dcera denně vídá, protože se tam chodí modlit... Svě dcery vychovávám v náboženství, pane. Nechtěl jsem, aby se chytily divadla. Nedej Bože, aby jako nějaké poběhlíky na této cestě klopýtly! Nežertuju. Vtloukám do nich čest, morálku a ctnost! Zeptejte se jich. Musí jít přímou cestou. Mají přece otce. To nejsou nešťastnice, které začínají tím, že nemají rodinu, a končí tím, že se provdají za veřejnost. Nejdřív je to slečna Nicková, a potom je paní Veřejná. Hrome! To se ve Fabantouově rodině nedělá! Hodlám je vychovat počestně, aby byly ctnostné, aby byly něžné a aby, sakra!, věřily v Boha! – Nuže, vzácný pane, víte, co se zítra stane? Zítra je 4. února, osudný den, poslední lhůta, kterou mi domácí dal; jestliže dnes večer nezaplatím, pak já, moje starší dcera, moje manželka a to zraněné dítě s horečkou, všichni čtyři budeme vyhozeni na ulici, na bulvár, pod širé nebe, na déšť, do sněhu. Vidíte, pane! Jsem dlužen za čtyři kvartály, za rok! To je šedesát franků!“

Jondrette lhal. Činže za rok stála čtyřicet franků a nemohl být dlužen za čtyři období, protože před půl rokem Marius za něho dvě zaplatil.

Pan Leblanc vytáhl z kapsy pětifrank a hodil jej na stůl.

Jondrette měl dosti času, aby starší dceři zavrčel do ucha: „Vidíš ho, lakotu! Co si počnu s pěti franky? Tím mi neuhradí ani židli ani okenní tabulku! A pak si dělej výlohy!“

Zatím pan Leblanc svlékl důkladný hnědý redingot, který měl přes lehčí modrý kabát, a přehodil jej přes opěradlo židle.

„Pane Fabantou,“ pravil, „mám jenom pět franků, ale doprovodu dceru a přijdu večer; dnes večer musíte zaplatit činži, vidíte?“

Jondrettův obličej podivně zazářil. Chvatně odpověděl:

„Ano, vzácný pane. V osm hodin musím být u domácího.“

„Budu zde v šest hodin a přinesu vám šedesát franků.“

„Dobrodinče!“ zvolal Jondrette radostí bez sebe.

A tiše dodal:

„Ženo, dobře si ho prohlédni!“

Pan Leblanc nabídl rámě mladé krasavici a zamířil ke dveřím.

„V šest hodin?“ ozval se Jondrette.

„Přesně v šest.“

V tom okamžiku si starší Jondrettova dcerka povšimla redingotu na židli.

„Pane,“ řekla, „zapomněl jste redingot.“

Jondrette se obrátil na dceru se zdrcujícím pohledem a hrozivým pokrčením ramen.

Pan Leblanc se obrátil a s úsměvem odpověděl: „Nezapomněl, nechal jsem jej zde.“

„Ach, ochránče!“ řekl Jondrette, „vzácný dobrodinče! Rozplývám se v slzách! Dovolte, abych vás alespoň doprovodil k fiakru.“

„Půjdete-li ven,“ odpověděl pan Leblanc, „oblečte si ten svrchník. Je skutečně velká zima.“

Jondrette se nedal dvakrát pobízet. Rychle si navlékl hnědý redingot.

Když všichni tři vycházeli, Jondrette oba cizince hbitě předešel.

(10)

Sazba drožek: dva franky za hodinu

Z toho výjevu Mariovi nic neušlo, a přece ve skutečnosti nic neviděl. Uchváceně se díval na mladou dívku a v duchu ji objímal od

té chvíle, co vstoupila do komory. Celou dobu návštěvy prožil ve vytržení, všechno jeho hmotné vnímání se zastavilo a celá duše se soustředila k jedinému bodu. Nevnímal dívku, nýbrž světlo, které se šířilo okolo atlasového kožíšku a sametového klobouku. Kdyby hvězda Sirius vletěla do komory, nebyl by více oslněn.

Zatímco dívka rozvazovala balík, rozbalovala šaty a pokrývky a dobrotivě a něžně se vyptávala nemocné matky a poraněného děvčátka, číhal Marius na každý její pohyb a snažil se zachytit její řeč. Znal ty oči, čelo, krásu, postavu, chování, ale neznal zvuk jejího hlasu. Jednou v Lucemburské zahradě se domníval, že zachytil několik slov, ale nebyl si naprosto jist. Byl by dal deset let života, kdyby byl mohl slyšet a odnést si v duši trochu z té hudby. Ale všechno se ztrácelo v křiklavém nářku a vřeštivém bědování Jondrettově. To mísilo hněv do Mariova obdivu. Něžně se na ni zadíval. Nedovedl pochopit, že skutečně vidí božské stvoření v strašném doupěti uprostřed nečistých. Připadala mu jako kolibřík mezi ropuchami.

Když vyšla, jeho jediná myšlenka byla sledovat ji, jít po její stopě, nepustit ji z očí, dokud by se alespoň nedověděl, kde bydlí, neztratit ji znovu, když ji tak zázračně našel! Seskočil z prádelníku a vzal si klobouk. Sotva položil ruku na kliku a chystal se k odchodu, zastavil se. Chodba byla dlouhá, schody nepohodlné, Jondrette povídavý a pan Leblanc tedy jistě dosud nenasedl do fiakru; kdyby se na chodbě nebo na schodech nebo v domovních vratech otočil a Maria spatřil, jistě by ho to zneklidnilo a už by našel prostředek, jak znova a možná navždy uniknout. Co dělat? Počkat? Zatím však může fiakr odjet. Marius byl v rozpacích. Konečně se odvážil a vyšel ze světnice.

Na chodbě už nikdo nebyl. Marius běžel ke schodům. Na schodech už také nikdo nebyl. Spěšně seběhl a dostal se na bulvár právě v okamžiku, kdy fiakr zabočil za roh ulice Petit-Banquier a vracel se do Paříže.

Marius pospíšil tím směrem. Když přišel na roh bulváru, zahlédl, jak fiakr ujíždí ulicí Mouffetard; byl již velmi daleko a nebylo

jej možno dohonit; má běžet za ním? To nešlo; ostatně, kdyby z vozu spatřili, jak za nimi upaluje, jistě by ho otec poznal.

Šťastná, neslýchaná náhoda mu přála, po bulváru v tu chvíli jela prázdná drožka. Jen do ní rychle naskočit a pustit se za fikrem, bylo to jisté, snadné a bezpečné.

Dal kočímu znamení, aby zastavil, a zvolal:

„Na hodinu!“

Marius byl bez nákrčníku, měl starý pracovní oblek, u kterého chyběly knoflíky, a košili v záhybu na prsou roztrženou.

Kočí zastavil, zamrkal, natáhl k Mariovi levou ruku a jemně zamnul palcem o ukazováček.

„Co chcete?“ pravil Marius.

„Zaplatit předem,“ odpověděl kočí.

Marius si vzpomněl, že má jenom šestnáct sou.

„Kolik?“ otázal se.

„Čtyřicet sou.“

„Zaplatím, až se vrátíme.“

Kočí místo odpovědi zahvízdal nápěv písničky o nehorázné lidské prostoduchosti a rozhorleně švihl koně. Marius se zděšeně díval, jak drožka mizí. Pro čtyřiaadvacet sou, které mu chyběly, ztrácel svou radost, štěstí, lásku, klesal zpátky do noci! Prohlédl a znovu oslepl! Musíme říci, že si trpce a s lítostí vzpomněl na pětifrank, který ráno dal té ubohé holce. Kdyby měl pět franků, byl by zachráněn, vrátil by se životu, vyšel by z utrpení, z temnot, ze samoty, z nudy a omrzení z opuštěnosti; užuž navazoval černou nit svého osudu na krásnou, zlatou – ta mu zavlála před očima a znovu se přetrhla. Zoufale se vrátil do baráku.

Byl by si mohl říci, že pan Leblanc slíbil přijít opět a že ho tedy může stopovat večer, ale propadl takovému zoufalství, že si to v první chvíli neuvědomil.

Právě když vstupoval do baráku, zahlédl na druhé straně bulváru vedle opuštěné zdi ulice Barrière des Gobelins Jondretta, zabaleného do dobrodincova redingotu. Mluvil s člověkem znepokojujícího zevnějšku, jakým se říká na předměstí pobudové:

patří k nim záhadní lidé, kteří vedou podezřelé monology, mají špatné myšlenky, spí obyčejně ve dne, což vzbuzuje podezření, že pracují v noci.

Oba v chumelenici nehnutě stáli a hovořili, tvoříce dvojici, které by si byl strážník jistě povšiml, ale kterou Marius zahlédl jen letmo. Ať byl jakkoliv sklíčen, přece postřehl, že se pobuda, s nímž Jondrette hovoří, podobá jistému Panchaudovi, řečenému Printanierovi, jinak Bigrenaillovi, kterého mu jednou Courfeyrac ukázal a o němž šla ve čtvrti pověst, že je nočním chodcům nebezpečný. V předešlé knize jsme četli toto jméno. Panchaud, řečený Printanier, jinak Bigrenaille, se později objevil v nejedné vraždě a proslavil se jako světoznámý lotr; zatím byl znám jako darebák. Ještě dnes žije v ústním podání lupičů a zlodějů. Měl mnoho následovníků na sklonku minulého režimu. Večer s blížící se nocí, v hodině, kdy se tvoří hloučky a hovoří se potichu, se o něm mluvívало ve „vlčí jámě“ ve Force. V tomto vězení, na místě, kde se pod obchůzkovou cestou táhla odpadová roura, která v roce 1843 za bílého dne posloužila třiceti vězňům k neslýchanému útěku, jste si mohli na klenuté stěně kanálu přečíst jméno PANCHAUD, které tam odvážně sám vyryl při jednom ze svých pokusů o útěk. Již v roce 1832 byl pod dohledem policie, ale na jeviště zločinu dosud vážně nevystoupil.

(11)

Bída nabízí služby žalu

Marius vystoupil zvolna po schodech baráku; právě když se chystal vstoupit do své světničky, zahlédl na chodbě, že za ním jde starší Jondrettova dcera. Nechtěl ji ani vidět, jak mu byla protivná; měla jeho pět franků, ale bylo už příliš pozdě, aby je chtěl zpátky; drožka již dávno zmizela a fiakr byl daleko. Ostatně by mu je jistě nevrátila. Také by bylo zbytečné se ptát, kde bydlí lidé, kteří je právě navštívili; bylo zřejmé, že to nevěděla, neboť

dopis byl adresován: *Panu dobrodinci z kostela Saint-Jacques-du-Haut-Pas.*

Marius vstoupil do pokoje a přirazil za sebou dveře.

Nezavřely se však. Marius se obrátil a viděl, že čísi ruka přidržuje dveře pootevřené.

„Co je?“ otázal se. „Kdo je tu?“

Byla to starší Jondrettová.

„To jste vy?“ ozval se Marius téměř tvrdě. „Stále jenom vy. Co ode mne chcete?“

Vypadala zamyšleně a nedívala se na Maria. Již nebyla tak jistá jako ráno. Nevstoupila a stála ve stínu chodby, kde ji Marius viděl pootevřenými dveřmi.

„Tak co? Odpovíte?“ vyhrkl Marius. „Co chcete?“

Pozdvihla k němu smutné oči, v nichž se zablesklo cosi neurčitěho, a řekla:

„Pane Marie, vypadáte smutně. Co je vám?“

„Mně?“ otázal se Marius.

„Ano, vám.“

„Nic mi není.“

„Ale ano.“

„Ne.“

„Já ale říkám, že je.“

„Dejte mi pokoj.“

Marius se znovu pokusil zavřít dveře, ale dívka je nepustila z ruky.

„Poslyšte,“ řekla, „neděláte dobře. Nejste sice bohatý, a přece jste dnes ráno dokázal, že jste hodný člověk. Buďte tak hodný pořád. Dal jste mi peníze, abych se najedla, a teď mi řekněte, co vám je. Vás něco trápí, to vidím. Nechci, abyste se soužil. Co bychom mohli proti tomu učinit? Mohla bych pro vás něco udělat? Neodmítejte mou pomoc. Nechci znát vaše tajemství, ani mi nic nemusíte vysvětlovat, ale mohu vám být užitečná, vždyť otcí také pomáhám. Nosím dopisy, chodím od domu k domu, ptám se od dveří ke dveřím, najdu adresu, vystopuji, koho budete

chtít. Můžete se mi s klidem svěřit se svými starostmi a já půjdu a promluvíím s těmi lidmi. Někdy stačí, abyste s lidmi promluvil, a ostatní se již poddá. Použijte mých služeb.“

Mariovou myslí probleskla myšlenka. Tonoucí se i stébly chytá. Přistoupil k děvčeti.

„Poslyš...“ řekl.

Přerušila ho a oči ji zablýskaly.

„Ano, ano, tykejte mi; tak se mi to líbí.“

„Nuže,“ pokračoval, „tys přivedla sem starého pána se slečnou?“

„Ano.“

„Znáš jejich adresu?“

„Ne.“

„Zjisti mi ji.“

Kalné oko mladé Jondrettové se na chvíli zablesklo radostí, ale hned posmutnělo.

„To tedy chcete?“

„Ano.“

„Vy je znáte?“

„Ne.“

„To znamená, že je neznáte, že však ji chcete poznat?“

To je, z něhož se stalo ji, mělo v sobě cosi významného a hořkého.

„Můžeš to udělat?“ naléhal Marius.

„Dostanete adresu té krásné slečny.“

Ve slovech „krásná slečna“ byl odstín, který Maria zamrzl. Pokračoval:

„Konečně na tom nezáleží – adresu otce a dcery. Tedy jejich adresu.“

Upřeně se na něho zadívala.

„Co mi za to dáte?“

„Co budeš chtít.“

„Co budu chtít?“

„Ano.“

„Dostanete adresu.“

Svěsila hlavu a prudkým pohybem přitáhla dveře, které se zavřely.

Marius byl sám.

Klesl na židli a hlavu a lokty zabořil do postele. Propadl myšlenkám, které nemohl pochopit a které mu působily závrať. Všechno, co se od rána zběhlo, zjevení anděla, který vzápětí zmizel, nabídka, se kterou právě přišlo to děvče, zásvit naděje uprostřed nesmírného zoufalství, se mu zmateně honilo v hlavě.

Náhle byl ze snění drsně vyrušen.

Slyšel vysoký a tvrdý hlas Jondrettův; pronášel slova, která měla pro Maria neobyčejný význam:

„Povídám ti, že jsem si jist. Poznal jsem ho.“

O kom to Jondrette mluví? Koho poznal? Pana Leblanka? Otce jeho „Uršuly“? Je možné, že by ho Jondrette znal? Dozví se Marius tímto nešetrným a nečekaným způsobem věci, bez kterých je jeho život jenom temnotou? Zví konečně, koho vlastně miluje a kdo je ta dívka a kdo je její otec? Rozplyne se konečně hustý mrak, který je zahaluje? Roztrhne se konečně tajemná rouška? Ach, nebesa!

Spíš vyskočil než vylezl na prádelník a zaujal opět místo u malého otvoru v pažení.

Znovu spatřil vnitřek Jondrettova brlohu.

(12)

Jak se využilo pětifranku od pana Leblanka

Zatím se v rodině změnilo jenom to, že žena i děvčata vybalily z balíku punčochy a vlněné kazajky a navlékly si je a že na postele hodily nové pokrývky.

Jondrette se asi právě vrátil. Byl ještě udýchaný. Děvčata seděla na zemi u krbu a starší obvazovala sestře ruku. Žena ležela jako schvácená na posteli vedle krbu; ve tváři se jí zračil zřejmý úžas. Jondrette měřil komoru dlouhými kroky. Oči mu nezvykle svítily.

Ohromená manželka se odvážila říci:

„Skutečně? Víš to jistě?“

„Jistě! Je tomu sice už osm let, ale přece ho poznávám! Ach, a jak ho poznávám! Hned jsem ho poznal! Tebe to nenapadlo?“

„Ne.“

„Vždyť jsem ti přikázal: Dávej pozor! Je to jeho postava, jeho obličej. Trošinku zestárl: někteří lidé nestárnou, ačkoliv nevím, jak to dělají. Je to jeho hlas. Je jenom líp oblečený, to je všechno. Ach, tajemný ďáble, konečně tě držím!“

Zastavil se a řekl děvčatům:

„Jděte ven... To je divné, že tě to nenapadlo.“

Dívky poslechy a vstaly.

Matka zakoktala:

„S bolavou rukou?“

„Čerstvý vzduch jí udělá dobře,“ řekl Jondrette. „Už běžte!“

Bylo jasné, že Jondrette patří k lidem, kterým se neodporuje. Děvčata se měla k odchodu.

Když byla ve dveřích, chytil otec starší holku za ruku a s povidným přízvukem ji přikázal:

„Budete tu přesně v pět hodin. Obě dvě. Budu vás potřebovat.“

Marius zbystřil pozornost.

Když Jondrette zůstal s manželkou o samotě, znovu počal chodit po komoře a mlčky ji dvakrát třikrát obešel. Potom promarnil několik minut úpravou a zastrkováním ženské košile, kterou měl na sobě.

Náhle se otočil k Jondrettové, založil si ruce a zvolal:

„Chceš, abych ti něco řekl? Slečinka...“

„Nu?“ vyzvídala žena. „Slečinka?“

Marius nepochyboval, že hovoří o dívce. Naslouchal s palčivou úzkostí. Celý život závisel teď na tom, co uslyší.

Ale Jondrette se naklonil a šeptal ženě něco do ucha. Pak se vzpřímil a dokončil nahlas:

„Je to ona.“

„Ta...?“ řekla žena.

„Ano, ta!“ potvrdil muž.

Nikdo na světě nevypoví, co všechno bylo obsaženo ve slůvku *ta*, které pronesla Jondrettová. Bylo v něm překvapení, vztek, nenávisť, zlost, všechno smícháno a spojeno v obludném přízvuku. Stačilo několik slov, snad dokonce jenom jméno, které jí manžel do ucha pošeptal, aby se ta tlustá ženská probudila a z odporného stvoření se rázem proměnila v dračici.

„To není možné,“ křičela. „Když si pomyslím, že mé děti chodí bosi, že nemají co na sebe. Bože! Atlasový kožíšek, sametový klobouk, střevičky, všechno! Jistě za víc než za dvě stě franků! Člověk by řekl, že je to dáma! Ne, ty se mylíš! A potom, ta holka byla tehdy přece hrozná, a tahleta nevypadá nejhůř! Opravdu nevypadá nejhůř! Ba ne! To nemůže být ona!“

„Říkám ti, že je. Uvidíš.“

Po tomto nezvratném ujištění zdvihla Jondretka širokou zrudlou tvář nazrzlé blondýny a se strašným výrazem se zadívala ke stropu. V tu chvíli se zdála Mariovi ještě hroznější než její manžel. Byla to svině s pohledem tygřice.

„Co?“ křičela. „Je to možné, že by tahle protivná slečinka, která se na mé děti tak soucitně dívala, byla ta otrhaná žebračka? Ach, nejraději bych jí to panděro vlastníma dřevákama rozkopala!“

Vyskočila z postele, zůstala chvíli stát, rozcuchaná, s vzdouvajícím se chřípím a s pootevřenými ústy, pak rozhodila ruce a zatařala pěsti. Potom sebou zase hodila na ubohou postel. Muž chodil sem a tam a běsnící ženy si nevšímal.

Po chvilce mlčení se znovu přiblížil k Jondrettové, zastavil se před ní a zkrřížil ruce jako před chvílí:

„A chceš, abych ti ještě něco řekl?“

„Co?“ otázala se.

„Čeká nás velké štěstí.“

Jondrettová si ho změřila pohledem, který říkal: Nezbláznil se ten chlap, že tak mluví?

Jondrette pokračoval:

„Hrome!, už dost dlouho patřím farností do Nemanic a postrkem do Hladova. Dost dlouho se nuzuju a starostí, těch mám nad

hlavu, jak o sebe, tak o rodinu. Už vůbec nešpásuju a do smíchu mi taky není! Už dost vtipů, božíčku, těch frašek a trampocení mám už po krk! Věčný otče! Chci se už jednou dosyta nažrat, nachlastat, nacpat si břicho a spát! A nic nedělat! Teď došlo na mě, a než pojdu, chci být aspoň na chvíli milionářem!“

Obešel pelech a dodal:

„Jako druzí.“

„Co tím myslíš?“ zeptala se žena.

Potřásl hlavou, přimhouřil jedno oko a zvýšil hlas jako pouťový šarlatán, který se chce ukázat.

„Co tím myslím? Tak poslouchej!“

„Pst!“ zamumlala Jondrettová. „Ne tak nahlas! Jsou to věci, které nemusí každý slyšet.“

„Prosím tě! Kdo? Soused? Právě jsem ho viděl odcházet. A potom, i kdyby to ten velký hlupák slyšel, co na tom? A vůbec – vždyť ti říkám, že jsem ho viděl odcházet.“

Přece však Jondrette pudově snížil hlas, ale ne natolik, aby Marius neslyšel. Padající sněh tlumil hluk povozů na bulváru a umožnil Mariovi neztratit z rozhovoru ani slůvka.

Slyšel toto:

„Poslouchej! Krésus je v pasti! Tak jako tak. Už je to hotovo. Všechno jsem zařídil. Mluvil jsem s lidmi: Přejde v šest hodin a přinese šedesát franků, darebák! Viděla jsi, jak jsem ho obalamutil s šedesáti franky, s domácím a se čtvrtým únorem? Ani kvartál není, je to ale hlupák! Přejde tedy v šest hodin! To je doba, kdy soused chodí na večeři. Matka Burgonová myje ve městě nádobí. V domě teď nikdo nebydlí. Soused se nikdy před jedenáctou nevrací. Holky půjdou na číhanou. Ty pomůžeš, a on otevře toboleku.“

„A když neotevře?“ otázala se žena.

Jondrette naznačil zlověstné gesto a řekl:

„My už mu pomůžeme.“

A hlasitě se rozesmál.

Bylo to poprvé, co ho Marius slyšel se smát. Při jeho studeném nasládlém smíchu probíhal mráz po zádech.

Jondrette otevřel alamátku zasazenou ve zdi u krbu, vytáhl z ní starou čepici, otřel ji rukávem a posadil si ji na hlavu.

„Tak,“ prohlásil, „už jdu. Musím si promluvit s kamarády. S dobrými kamarády. Uvidíš, jak to půjde. Zdržím se co nejvíce. To je báječná příležitost. Zůstaň doma.“

Zastrčil obě ruce do kapes u kalhot, zůstal chvíli zamýšleně stát a potom dodal:

„Víš, je přece jen dobré, že mě nepoznal! Kdyby mě byl poznal, jistě by neřekl, že odpoledne přijde. Unikl by nám! Vousy mě zachránily! Má romantická kozí bradka! Má hezounká romantická bradička!“

Znovu se zasmál.

Přistoupil k oknu. Padající sníh kreslil bílé pruhy na našedlé obloze.

„Psí počasí!“ řekl.

A zapínaje si kabát:

„Ta slupka je moc volná. Ale nevádí,“ dodal, „a po čertech dobře udělal, že mi ji tu nechal. Starý lump! Nebyl bych mohl vyjít a všechno by bylo pro kočku! Na jakých maličkostech někdy všechno závisí!“

Stáhl si čepici do očí a vyšel.

Sotva učinil na chodbě několik kroků, znovu otevřel dveře a vsunul mezi ně svou dravou a prohnanou tvář.

„Ještě na něco bych byl málem zapomněl. Opatříš uhlí do ohřívadla.“

Hodil ženě do zástěrky pětifrank, který mu dobrodinec daroval.

„Uhlí do ohřívadla?“ otázala se žena.

„Ano.“

„Kolik?“

„Dobré dvě měřice.“

„To je třicet sou. Ze zbytku koupím ještě něco k obědu.“

„U čerta, nekoupíš!“

„Proč?“

„Neopovažuj se všechno utratit!“

„Proč?“

„Protože si musím taky něco koupit.“

„Co?“

„Něco.“

„Kolik budeš potřebovat?“

„Je tu někde blízko železář?“

„V ulici Mouffetard.“

„Ach, ano, na rohu, vím o tom krámu.“

„Řekni přece, kolik budeš potřebovat?“

„Padesát sou – snad tři franky.“

„To na oběd mnoho nezbude.“

„Dnes nejde o oběd. Máme lepší věci na starosti.“

„Dobře, dobře, moje zlato.“

Po tomto něžném oslovení Jondrette zavřel dveře; tentokrát Marius slyšel, jak se vzdaluje chodbou baráku a spěšně sestupuje po schodech.

Na Saint-Médardu právě tloukla jedna hodina.

(13)

**„Solus cum solo, in loco remoto,
non cogitabuntur orare pater noster“¹**

Jak jsme již řekli, byl Marius, třebaže velký snílek, přece jenom pevná, energická povaha. Samotářské hloubání ho naučilo citlivosti a účastenství s bolestmi druhých; snad i mírnilo jeho vznětlivou povahu, ale přece mu nevzalo schopnost pohoršovat se nad zlem; byl laskavý jako brahmán, ale přísný jako soudce; měl soucit s ropuchou, ale rozdrtil zmiji. A právě teď padl jeho zrak na zmijí hnízdo; nahlédl do doupěte netvorů.

„Ty bídničky je nutno zašlápnout,“ řekl si.

1 Mezi čtyřma očima na odlehlém místě nebudou zamýšlet modlit se otčenáš (lat.).

Doufal, že se záhady rozluští, ale ani jedna se nevysvětlila, naopak, všechny byly nepochopitelnější; o krásné dívence z Lucemburské zahrady a o muži, kterému říkal pan Leblanc, se dověděl jen to, že je Jondrette oba zná. Z nesrozumitelných slov, která byla prohozena, pochopil, že se chystá úklad, tajný a strašný úklad, a že jsou oba ve velkém nebezpečí, ona snad, její otec zcela určitě; že je nutno je zachránit; a že je nutno zmařit Jondrettovy výpočty a potrhát síť těch pavouků.

Chvilí pozoroval Jondrettovou, která z kouta vytáhla staré plechové ohřívadlo a hrabala se ve starém železe.

Marius slezl z prádelníku, jak mohl nejtišeji, dáváje přitom pozor, aby nezpůsobil hluk.

Vzdor strachu před tím, co se chystalo, a vzdor hrůze, kterou ho naplnila Jondrettova rodina, pociťoval cosi jako radost, že se mu snad naskytne příležitost prokázat službu té, kterou miluje.

Ale jak? Upozorní ohrožené? Kde je najde? Neznal jejich adresu. Zjeví se mu na chvíli, a potom se znovu ponoří do nesmírných hlubin Paříže. Má snad čekat u dveří, až pan Leblanc v šest hodin přijde, a varovat ho před nastraženou léčkou? Ale Jondrette a jeho lidé by ho spatřili, místo je opuštěné, byli by silnější než on a našli by způsob, jak ho chytit nebo zneškodnit, tak by byl ztracen i ten, koho Marius chce zachránit. Tloukla jedna hodina a úklad byl nastrojen na šestou. Marius měl pět hodin času.

Mohl učinit jenom jedno.

Oblékl si lepší kabát, uvázal si okolo krku šátek, vzal klobouk a vyšel tak tiše, jako by kráčel bos po mechu.

Ostatně Jondrettová se stále hrabala ve starém železe.

Jakmile byl z domu, zamířil k ulici Petit-Banquier.

Byl už asi uprostřed této ulice, u velmi nízké zdi, kterou je možno v některých místech překročit a za kterou jsou nezastavěné pozemky; šel pomalu, protože byl zamyšlen, a snížil hluk jeho kroky; náhle zaslechl hlasy, které se ozývaly docela blízko něho. Obrátil hlavu, ulice byla prázdná; nikoho neviděl, byl jasný den, a přece docela dobře rozeznával hlasy.

Napadlo ho, aby se podíval za zeď, podél níž kráčel.

Byli tam skutečně dva muži; zády se opírali o zeď, seděli na sněhu a mluvili docela tiše.

Ani jednoho z nich neznal. Jeden byl vousáč v haleně a druhý vlasáč v hadrech. Vousáč měl řeckou čapku, druhý měl holou hlavu a sníl ve vlasech.

Marius mohl slyšet jejich rozhovor, když trochu vystrčil hlavu.

Vlasatý dloubl do druhého loktem a řekl;

„Neselže to, protože Patron-Minette pomůže.“

„Myslíš?“ řekl vousáč a vlasatý chlap pokračoval:

„Každý shrábne pět set kulatých a nejhorší, co se může stát, je pět, šest, nanejvýš deset let.“

Druhý mu odpověděl, jako by váhal, a přitom se třásl zimou pod svou řeckou čapkou:

„To je na beton. Nic proti tomu.“

„Vždyť povídám, že se to povede,“ pokračoval vlasatý. „Vůz starého Tentočky bude připraven.“

Potom se rozhovořili o operetě, kterou minulého dne viděli v divadle Gaîté.

Marius šel dál.

Zdálo se mu, že nejasná slova mužů tak podivně ukrytých za zdí a sedících ve sněhu nějak souvisí se strašnými Jondrettovými plány. To asi byl ten podnik.

Zamířil k předměstí Saint-Marceau a v prvním krámě, který zahlédl, se přeptal, kde je policejní komisařství.

Označili mu ulici Pontoise číslo 14.

Marius se tam vydal.

Když šel kolem pekaře, koupil si za dva sou chleba a snědl jej, protože předvídal, že nebude obědvat.

Cestou vzdal dík prozřetelnosti. Napadlo ho, že kdyby ráno nebyl Jondrettově dcerce daroval pětifrank, byl by stopoval fiakr pana Leblanka a nebyl by se tedy dozvěděl, co se chystá, nic by nebylo překazilo Jondrettovy úklady, pan Leblanc by byl ztracen a jeho dcera bezpochyby s ním.

Policista dává dvě bambitky advokátovi

Když Marius přišel do čísla 14 v ulici Pontoise, vystoupil do prvního poschodí a ptal se po policejním komisaři.

„Pan policejní komisař tu není,“ řekl mu kancelářský sluha, „ale je tu inspektor, který ho zastupuje. Chcete s ním mluvit? Je to nutné?“

„Ano,“ odpověděl Marius.

Sluha ho uvedl do komisařovy kanceláře. Tam za pažením stál vysoký muž, opíral se o kamna a rukama zvedal šosy volného anglického pláště se třemi límci. Byl to ramenatý muž, měl drobná, ale pevná ústa, husté prošedlé vlasy, divoké licousy a pohled, kterým jako by člověku obracel kapsy na ruby; nemohlo se o něm říci, že jeho pohled pronikal. On slídlil.

Vypadal však stejně divoce a krutě jako Jondrette. Někdy vám setkání s dogou nažene tolik strachu jako setkání s vlkem.

„Co chcete?“ otázal se muž Maria, ale oslovení „pane“ nepřidal.

„Pan policejní komisař?“

„Nepřítomen. Zastupuji ho.“

„Přicházím ve velmi tajné záležitosti.“

„Mluvte.“

„Je také velmi naléhavá.“

„Tedy mluvte rychle.“

Ten klidný a prudký muž naháněl strach a zároveň povzbuzoval. Vnukal bázeň i důvěru. Marius mu pověděl svůj příběh. Řekl, že nějaký muž, kterého osobně nezná, má být večer vlákán do léčky, a že on, Marius Pontmercy, advokát, který bydlí v sousední světnici, slyšel za přepážkou celé jejich umlouvání, že darebák, který to všechno zosnoval, se jmenuje Jondrette, že má snad spoluviníky, předměstské tuláky, mezi nimiž je jakýsi Panchaud, řečený Printanier nebo Bigrenaille, že Jondrettovy dcery budou číhat, že nijak nelze onoho muže varovat, protože Marius ani

neví, jak se ten člověk jmenuje, a konečně, že se to všechno má stát v šest hodin večer na nejopuštěnějším místě bulváru Hôpital, v domě číslo 50–52.

Při tomto čísle zdvihl inspektor hlavu a chladně řekl:

„Tedy v pokoji na konci chodby?“

„Zcela správně,“ odpověděl Marius a dodal: „Znáte snad ten dům?“

Inspektor chvíli mlčel, načež řekl, zahřívaje si podpatek o otvor u kamen:

„Tak trochu.“

Pak pokračoval a hovořil spíše ke své kravatě než k Mariovi:

„V tom má jistě prsty také Patron-Minette.“

To slovo Maria popíchlo.

„Patron-Minette,“ řekl. „To jméno jsem tam také slyšel.“

A vypravoval inspektorovi obsah rozhovoru vlasatého muže s vousáčem, jež vedli ve sněhu za zdí v ulici Petit-Banquier.

Inspektor zabručel:

„Vlasatý bude Brujon a vousatý Demi-Liard, řečený Deux-Milliards.“

Znovu přimhouřil oči a přemýšlel.

„Pokud se týká otce Tentočky, také asi vím, kdo to bude. Ach, spálil jsem si plášť. Tolik mi vždycky zatopí v těch zatrolených kamnech. Číslo 50–52. Patřovalo kdysi Gorbeauovi.“

Pak se podíval na Maria.

„Vy jste viděl jenom toho vlasatého a vousatého?“

„A Panchauda.“

„Neviděl jste tam také mladého šviháka?“

„Ne.“

„Ani velkého hranatého chlapa, který připomíná slona z Botanické zahrady?“

„Ne.“

„Ani mazaného lišáka, který vypadá, jako by neuměl do pěti počítat?“

„Ne.“

„Čtvrtého nikdo nikdy nevidí, ba dokonce ani jeho spolupracovníci a pomocníci ho neznají. Nepřekvapuje mě, že jste ho nepozoroval.“

„Kdo jsou všichni ti lidé?“ otázal se Marius.

Inspektor odpověděl:

„Vlastně to není jejich hodina.“

Znovu se odmlčel a teprve po chvíli pokračoval:

„50–52. Znáám ten barák. Nemůžeme se uvnitř ukázat, sice by nás ti ‚umělci‘ zpozorovali. Prostě by odřekli představení. Jsou báječně skromní! Obecenstvo je jim na závalu. Jen to ne; jen to ne. Rád bych si však poslechl jejich zpěv a pobídl je k tanci.“

Když dokončil tento monolog, obrátil se k Mariovi, zadíval se na něj a otázal se:

„Bál byste se?“

„Čeho?“ řekl Marius.

„Těch lidí?“

„Ne víc než vás!“ odvětil Marius drsně, protože si dobře všiml, že ne policista ještě neřekl „pane“.

Inspektor se zadíval na Maria ještě ostřeji a slavnostně a mravoučně řekl:

„Mluvíte jako statečný a počestný člověk. Odvaha se nebojí zločinu a počestnost se nebojí autority.“

Marius ho přerušil:

„To je správné, ale co hodláte učinit?“

Inspektor mu odpověděl:

„Nájemníci u vás mají jistě klíče od domu? Vy ho asi také máte?“

„Ano,“ řekl Marius.

„Máte jej s sebou?“

„Ano.“

„Dejte mi jej,“ řekl inspektor.

Marius vytáhl z vesty klíč, podal jej inspektorovi a řekl:

„Věříte-li mi, pak přijdete po zuby ozbrojeni.“

Inspektor se podíval na Maria, jako by se byl podíval Voltaire na venkovského akademika, který by mu byl navrhl verš; jedním pohybem ponořil obě ohromné ruce do nesmírných kapes pláště a vytáhl dvě ocelové bambitky, kterým se říká pěstnice; podal je Mariovi a ostře a úsečně řekl:

„Vezměte si je. Vraťte se domů. Ukryjte se v pokoji. Ať se soušedé domnívají, že nejste doma, jsou nabité, v každé je po dvou nábojích. Pozorujte, co se děje – řekl jste mi přece, že ve zdi je díra. Až přijdou, nechte je chvíli jednat. Až uznáte za vhodné, je zarazit, vystřelte z pistole. Ne však příliš brzy. Ostatní si už vezmu na starost já. Střelte do stropu, do podlahy, na tom nesejde. Ale ne příliš brzy. Počkejte, až přikročí k činu; jste advokát, víte, co to znamená.“

Marius vzal bambitky a dal si je do kapes kabátu.

„To vám nápadně nadouvá kabát,“ řekl inspektor. „Dejte si je raději do náprsní kapsy.“

Marius uschoval bambitky v náprsních kapsách.

„Ted,“ pokračoval inspektor, „nesmíme ztratit ani vteřinu. Kolik je hodin? Půl třetí. Je to ujednáno na sedmou?“

„Na šestou,“ řekl Marius.

„Máme ještě čas,“ ozval se opět inspektor. „Ale nic víc. Nezapomeňte, co jsem vám řekl. Bum! Rána z bambitky!“

„Spolehněte se,“ odpověděl Marius.

Když se Marius chystal k odchodu a bral za kliku, inspektor ještě na něho zavolal:

„Abych nezapomněl, kdybyste mě snad do té doby potřeboval, přijďte nebo sem pošlete. Ptejte se na inspektora Javerta.“

(15)

Jondrette nakupuje

O něco později, okolo třetí hodiny, šel Courfeyrac náhodou s Bossuetem ulicí Mouffetard. Sníh padal hustěji a bránil rozhledu. Bossuet se právě chystal říci Courfeyrakovi:

„Když vidím padat sněhové vločky, hned bych řekl, že v nebi řádí mor mezi bělásky.“ Náhle Bossuet spatřil Maria přecházet ulicí k bráně. Vypadal prapodivně.

„Podívejme se!“ řekl Courfeyrac. „Nezastavujme se s ním.“

„Proč?“

„Je zaměstnán.“

„Čím?“

„Což nevidíš, jak vypadá?“

„Jak?“

„Jako kdyby někoho sledoval.“

„Máš pravdu,“ řekl Bossuet.

„Podívej se, jak vyvaluje oči!“ upozorňoval Courfeyrac.

„Ale koho, u čerta, stopuje?“

„Nějakou fešandu s mohutným popředím a kudrnatými lokýnkami. Je zamilovaný.“

„Ale,“ poznamenal Bossuet, „nevidím ani fešandu, ani popředí, ani kudrnaté lokýnky. Daleko široko žádná ženská.“

Courfeyrac se podíval a zvolal:

„Sleduje muže!“

A skutečně, asi dvacet kroků před Mariem kráčel muž s čepicí, jehož šedivý vous byl patrný i při pohledu zezadu.

Muž měl na sobě nový a příliš velký redingot a hrozné roztrhané a celé zablácené kalhoty.

Bossuet se dal do smíchu.

„Co je to za člověka?“

„Tenhle?“ řekl Courfeyrac. „To je básník. Básníci nosí rádi kalhoty jako kůžičkář a redingot jako francouzský vévoda.“

„Podívejme se, kam ten chlap má namířeno. Pojdme za nimi. Co tomu říkáš?“

„Bossuete!“ zvolal Courfeyrac. „Orle z Meaux! Jsi strašný nepůsoba. Stopovat muže, který sám muže stopuje!“

Vrátili se.

Marius skutečně zahlédl Jondretta na ulici Mouffetard a vydal se za ním.

Jondrette šel dál, aniž tušil, že je hlídán.

Vyšel z ulice Mouffetard a Marius viděl, jak vstoupil do nejstrašnějšího baráku v ulici Gracieuse, zůstal tam asi čtvrt hodiny, načež se vrátil do ulice Mouffetard. Zastavil se u železáře, který měl tehdy krám na rohu ulice Pierre-Lombard, a za několik minut vyšel s velkým dlátem s dřevěnou rukojetí a ukryl je pod kabátem. Na konci ulice Petit-Gentilly zahrnul doleva a rychle se dal ulicí Petit-Banquier. Chýlilo se k večeru a sníh, který na chvíli ustal, se znovu začal sypat. Marius se ukryl za rohem ulice Petit-Banquier, která byla jako vždycky opuštěná, a nešel již za Jondrettem. Dobře udělal, protože když Jondrette došel ke zdi, kde Marius slyšel mluvit vousáče s vlasatcem, ohlédl se, aby se přesvědčil, zda ho nikdo nesleduje; pak překročil zeď a zmizel.

Pozemek, který byl ohraničen touto zdí, navazoval na zadní část dvora starého, nechvalně známého povozníka, který přišel na mizinu a měl pod kolnami ještě několik starodávných kočárů.

Marius si pomyslel, že by bylo dobře, aby využil Jondrettovy nepřítomnosti a vrátil se domů; vždyť hodiny ubíhaly a blížila se chvíle, kdy matka Bručavá při odchodu za poslouhou zamyká dveře, které se vždycky po soumraku zavíraly. Marius dal svůj klíč inspektorovi; bylo tedy třeba, aby si s návratem pospíšil.

Byl už večer a tma zhoustla; na obzoru se objevil jenom jediný bod osvětlený sluncem – měsíc, krvavě vycházející za nízkou salpêtriérskou kupolí.

Marius chvatným krokem dospěl k číslu 50–52. Když došel až k domu, byly dveře ještě otevřené. Po špičkách vystoupil po schodech a propířil se dlouhou chodbou až k svému pokoji. Snad si čtenář vzpomíná, že chodba byla po obou stranách vroubena malými podkrovními jizbami, v té době vesměs prázdnými a nabízenými k pronajmutí. Matka Bručavá nechávala obvykle všechny dveře otevřené. Když se Malus plížil mimo jedny z těchto dveří, zdálo se mu, že v neobydlené jizbě zahlédl čtyři nehybné mužské hlavy; bělaly se nejasně ve zmírajícím světle, které dopadalovikýřem. Marius se nepokusil blíž na ně pohlédnout, protože sám

nechtěl být spatřen. Podařilo se mu dostat se nepozorovaně a bez hluku do svého pokojíku. Byl právě čas. Za chvíli slyšel, jak matka Bručavá prochází domovními dveřmi a jak je za sebou zavírá.

(16)

Píseň na anglický nápěv, oblíbená v roce 1832

Marius usedl na postel. Bylo asi půl šesté. Jenom půl hodiny ho dělilo od všeho toho, co se mělo stát. Slyšel, jak mu bije srdce, jako v temnotě slyšíme tikot hodin. Myslil na dvojí pohyb, který se dál ve skrytu, na postup zločinu z jedné a spravedlnosti z druhé strany. Nebál se, ale nedovedl pomyslet na věci příští bez patrného zachvění. Jako každému, kdo znenadání přišel na překvapující dobrodružství, i jemu celý den připadal jako sen, a aby se ujistil, že ho netlačí noční můra, potřeboval cítit chlad bambitek v náprsních kapsách.

Už nesněžilo. Měsíc jasněji a jasněji vystupoval z mlh; v jeho světle, které se odráželo od napadlého sněhu, vypadal Mariův pokojík potměněle.

V komoře Jondrettových bylo světlo. Marius viděl, jak trhlinou ve zdi proniká rudá záře, která mu připadala krvavá.

Bylo zjevné, že záře nepochází jenom od jednoho plamene svíčky. Ale u Jondrettů se nikdo nehýbal, dokonce ani jako by tam nikdo nedýchal; vládlo tam ledové, nerušené ticho; kdyby tam nebylo světlo, mohl by se člověk domnívat, že je vedle hrobky.

Marius si tiše zul boty a postavil je pod postel.

Uběhlo několik minut. Slyšel, jak domovní dveře ve veřejích zaskřípaly a jak někdo těžkým a rychlým krokem vystupuje po schodech a běží chodbou. Klika vedlejší komory hlučně cvakla; vstoupil Jondrette.

Hned nato se ozvalo několik hlasů. V komoře byla celá rodina, jenomže v nepřítomnosti otce mlčela, jako mlčí vlčata v nepřítomnosti vlka.

„To jsem já,“ řekl.

„Dobrý večer, tatínku!“ zaječely holky.

„Co je nového?“ řekla matka.

„Všechno jde jako na drátku,“ odpověděl Jondrette, „ale zebou mě nohy. Dobře, že ses oblékla. Bude třeba, abys budila důvěru.“

„Jsem připravena k odchodu.“

„Nezapomeneš, co jsem ti řekl? Provedeš všechno správně?“

„Buď bez starosti.“

„Totiž...“ pravil Jondrette. Nedokončil větu.

Marius slyšel, jak položil něco těžkého na stůl, pravděpodobně dláto, které koupil.

„Ach,“ pokračoval Jondrette, „už jste jedly?“

„Ano,“ řekla matka. „Měla jsem tři velké brambory se solí. Vy-
užila jsem ohně a uvařila jsem je.“

„Dobrá,“ řekl Jondrette. „Zítra vás zavedu na oběd. Dáme si kachnu a všechno, co k ní patří. Naobědváte se jako Karel X. Všechno se daří znamenitě.“

Potom tlumeným hlasem dodal:

„Past na myši je nalíčena. Kočky jsou zde.“

Ztlumil hlas ještě víc a pokračoval:

„Dej to do ohně.“

Marius slyšel rachocení uhlí, prohrabovaného buď kleštěmi, nebo jiným železným nástrojem.

„Namazala jsi veřeje, aby tolik nevrzaly?“

„Ano,“ odpověděla matka.

„Kolik je hodin?“

„Za chvíli bude šest. Na Saint-Médardu už odbilo půl.“

„Safra!“ pravil Jondrette. „To by už měly holky jít na číhanou. Pojdte sem a dávejte pozor.“

Marius slyšel jenom šepot.

Pak se znovu ozval Jondrettův hlas.

„Burgonová už odešla?“

„Ano,“ řekla matka.

„Víš jistě, že soused není doma?“

„Po celý den se nevrátil, a pak, jak dobře víš, v tuto dobu chodí na večeři.“

„Víš to jistě?“

„Jistě.“

„To je jedno,“ pokračoval Jondrette, „neuškodí, jestliže se k němu podíváme a přesvědčíme se. Vezmi svíčku a jdi tam.“

Marius se sklonil, spustil se na ruce a na kolena a tiše vlezl pod postel. Sotva se tam přikrčil, již mezerami ve dveřích spatřil záblesk světla.

„Táto,“ ozval se křiklavý hlas, „je pryč.“

Poznal hlas starší dcery.

„Byla jsi až v pokojíku?“ otázal se otec.

„Ne,“ odpovědělo děvče, „ale klíč je ve dveřích, a to znamená, že je pryč.“

Otec se rozkřikl:

„Přece jen se podívej dovnitř.“

Dveře se otevřely a Marius viděl starší Jondrettovu dceru se svíčkou v ruce. Vypadala jako ráno, ale v záři svíčky byla ještě strašnější.

Zamířila přímo k posteli. Marius zakusil chvíli nevýslovné úzkosti; ale u postele na zdi viselo zrcátko a dívka k němu přistoupila. Vystoupila na špičky a podívala se na sebe. Ve vedlejší jizbě zařinčelo železo.

Děvče si dlaní přihladilo vlasy, usmálo se na sebe do zrcadla a zazpívalo si puklým, zastřeným hlasem:

*Jen týden lásky! Což i tentokrát se
čas blaha odměří tak skrblicky?
To za to stálo, hořet jen tak krátce!
Když milovat, ať je to navždycky,
ať je to navždycky,
ať je to navždycky.*

Marius se chvěl. Není přece možné, aby neslyšela jeho dech.

Holka zamířila k oknu, podívala se ven a řekla nahlas se svým obvyklým výrazem polovičního blázna:

„Ta Paříž je ale ošklivá, když si navlékne bílou košili.“

Vrátila se k zrcátku, znovu se na sebe zadívala a postupně se ze všech stran prohlížela.

„Tak co tam děláš?“ rozkřikl se otec.

Dívám se pod postel a pod nábytek,“ zavolalo děvče a neustále si urovnávalo vlasy. „Nikdo tu není.“

„Huso!“ zařval otec. „Hned sem pojď! Neztrácejme čas.“

„Už běžím, už běžím!“ řekla. „Tady člověk nemá na nic kdy.“

Prozpěvovala:

*Opouštíš mě a jdeš si hledat slávu,
můj smutný duch však provází tvůj krok.*

Ještě jednou pohlédla do zrcátka, vyšla a zavřela za sebou dveře.

Za chvíli Marius slyšel na chodbě kročeje bosých nohou a hlas Jondretta, který volal:

„Dejte dobrý pozor, jedna se postavte k bráně a druhá na roh ulice Petit-Banquier. Ani na okamžik nespouštějte oči z domovních dveří, a jak něco uvidíte, ať jste tu na to tata. Schody berte po čtyřech. Klíč od domu máte.“

Starší dcera zabručela:

„Ve sněhu máme stát bosé?“

„Zítra máte botky z měňavého hedvábí,“ odpověděl otec.

Potom holky seběhly po schodech a bouchnutí domovních dveří ohlásilo, že už jsou venku.

V domě byl teď jenom Marius, manželé Jondrettovi a pravněpodobně i čtyři záhadní muži, které Marius v šeru zahlédl za dveřmi neobydlené komory.

Marius usoudil, že nastala chvíle, aby zaujal místo na své pozorovatelně. V mžiku a s pružností mládí se ocitl u otvoru v přepážce.

Podíval se.

Vnitřek Jondrettova bytu vypadal prapodivně a Marius ihned pochopil, odkud to prudké osvětlení, jež zpozoroval. Ve starém, měděnkou pokrytém svícnu sice hořela svíčka, ale bylo-li v bytě světlo, nebylo to její zásluhou. Celé doupě bylo přímo zaplaveno září z velkého litinového ohřívadla vestaveného do krbu, v němž hořelo uhlí. Jondrettová je už dopoledne nachystala. V rozpáleném kotli řeřavělo uhlí a nad ním tančil namodralý plamen. V jeho světle bylo vidět dláto, které Jondrette koupil v ulici Pierre-Lombard. Část dláta, zahrabaná do uhlí, už byla do běla rozžhavena. U dveří v koutě se válely dvě kupy starého haraburdí, jakoby záměrně k něčemu nachystané: jedna vypadala jako hromada starého železa, druhá jako hromada provazů. Kdo by nebyl tušil, co se tu chystá, byl by ve svých dohadách kolísal mezi představou čehosi zlověstného, a hned zase zcela všedního. Takto osvětlený brloh vypadal spíše jako kovárna než jako pekelný jícen, ale Jondrette se v té rudé záři podobal spíše satanovi než kováři.

Žár z řeřavého uhlí byl tak silný, že svíčka ze strany k němu obrácené roztávala a hořela šikmo. Na krbu stála nerozsvícená stará měděná zlodějská lucerna, hodná Diogena, z něhož se stal Cartouche.

Z uhlí v ohřívadle – postaveném přímo do ohniště vedle už jen doutnajícího dříví – šel kouř přímo do komína, takže ho nebylo v místnosti ani cítit.

Svit měsíce pronikal čtyřmi okenními tabulkami, vrhaje bělostné světlo do rudě ozářené jizby, a Mariovi, v němž byl i básník, i muž činu, připadly měsíční paprsky jako nebeské poselství, mísící se s nestvůrnými sny země.

Závan čerstvého vzduchu, táhnoucí rozbitou tabulkou, pomáhal zahánět zápach uhlí a tak zatajit ohřívadlo.

Vzpomínáte-li si, co jsme již řekli o Gorbeauově baráku, uznáte, že Jondrettův brloh byl skvěle vybrán za jeviště násilného skutku a tajného místa zločinu. Byla to nejzazší světnice domu stojícího docela stranou na nejopuštěnějším bulváru Paříže. Kdyby lidé neznali pasti na lidi, tam by je vynalezli.

Celá šířka domu se spoustou neobydlených místností dělila Jondrettovu komoru od bulváru, a jediné okno, které měla, vedlo na opuštěný dvůr, obehnaný zdí a dřevěným plotem.

Jondrette si zapálil dýmku, usedl na židli s vytrhaným slameným výpletem a kouřil. Žena mu něco potichu vypravovala.

Kdyby byl Marius Courfeyrakem – posměváčkem, který se v životě směje při každé příležitosti, byl by jistě vyprskl smíchem, kdyby uviděl Jondrettovou. Měla černý klobouk s péry, velmi podobný kloboukům heroldů z korunovace Karla X., velký skotský šál přes pletenou sukni a mužské boty, kterými její dcera ráno pohrdla. To byl ústroj, který vyloudil Jondrettovi výkřik: „Výborně! Ty ses ale vyparádila! Správně! Je nutné, abys budila důvěru!“

Jondrette nesvlékl nový a příliš volný redingot, který mu dal pan Leblanc, takže v jeho oblečení byl nápadný rozdíl mezi novým redingotem a roztrhanými kalhotami, rozdíl, který Courfeyrac považoval za rys básníka.

Náhle Jondrette zvýšil hlas:

„Abych nezapomněl! Za téhle nepohody jistě přijede fiakrem. Vezmi lucernu, rozsviť ji a jdi dolů. Schovej se dole za dveřmi. Jakmile uslyšíš, že se vůz zastavuje, ihned otevřeš, on vystoupí, ty posvítíš na schodiště a na chodbu, a zatímco bude vstupovat dovnitř, pospíšíš dolů, zaplatíš fiakristovi a pošleš ho pryč.“

„A peníze?“ otázala se žena.

Jondrette prohledal kapsy a vytáhl pětifrank.

„Co je to?“ zvolala žena.

Jondrette důstojně odpověděl:

„Monarcha, kterého nám dnes ráno dal soused.“

Potom dodal:

„Poslyš, potřebovali bychom tu dvě židle.“

„Nač?“

„Abychom se mohli posadit.“

Marius cítil, jak mu přeběhl mráz po zádech, když slyšel, jak Jondrettová klidně navrhuje:

„Hrome! Dojdu si pro židle k sousedovi.“

Rychlým pohybem otevřela dveře komory a vyšla na chodbu.

Marius neměl kdy slézt s prádelníku, vklouznout pod postel a ukrýt se tam.

„Vezmi si svíčku,“ zvolal Jondrette.

„Ne,“ řekla, „překázela by mi. Ponesu dvě židle. Svítí měsíc.“

Marius slyšel, jak těžká ruka matky Jondrettové tápe a ve tmě hledá klíč. Dveře se otevřely. Marius zůstal stát leknutím a strachem jako přibitý.

Jondrettová vstoupila.

Mezi dvěma plochami stínu padal do světnice podkrovním vikýřem proud měsíčního světla. Jeden z těchto stínů naprosto zakrýval stěnu, o kterou se Marius opíral, takže v něm mizel.

Matka Jondrettová zdvihla oči. Maria neviděla, vzala dvě židle, jediné, které Marius měl, a nechala dveře za sebou prudce zapadnout.

Vstoupila do komory.

„Tady jsou dvě židle.“

„A tady je lucerna,“ řekl manžel. „Běž rychle dolů.“

Spěšně poslechla. Jondrette zůstal sám.

Postavil židle po obou stranách stolu, obrátil dláto v ohřívadle, postavil před krb starou zástěnu tak, aby ohřívadlo zakryla, potom odešel do kouta, kde byla hromada provazů, a sklonil se, aby si něco prohlédl. Marius pochopil, že to, co pokládal za hromadu zmotaných provazů, je velmi důkladný provazový žebřík s dřevěnými příčkami a dvěma háky k zachycení.

Žebřík a důkladné železné nářadí, které se mísilo s hromadou starého železa u dveří, v Jondrettově doupěti dnes ráno nebyly, přinesli je tam zřejmě odpoledne, když Marius nebyl doma.

„To je zámečnické nářadí,“ pomyslně si Marius.

Kdyby byl Marius s tímto oborem poněkud obeznámenější, byl by poznal, že to, co pokládal za zámečnické nářadí, jsou různé nástroje k vylamování zámků nebo vysazování dveří, nástroje, které mohou řezat i sekat, dva druhy zlověstných nástrojů, kterým zloději říkají páčidla a hasáky.

Krb a stůl se dvěma židlemi stály přesně proti Mariovi. Ohřívadlo bylo zakryto, takže místnost byla osvětlena jenom svíčkou. Nejnepatrnější hrbulek na stole vrhal ohromný stín. Konvice s uraženým hrdlem zakrývala takto polovinu stěny. Ve vzhledu celé komory bylo cosi ohyzdného a hrozivého. Tušil něco strašného.

Jondrette nechal vyhasnout dýmku, což je vždycky známkou mocného zaujetí myslí, a znovu usedl. Světlo svíčky zdůrazňovalo kruté a prohnané rysy jeho tváře. Chvillemi sraštoval obočí a prudce roztahoval pravou ruku, jako by si odpovídal na poslední rady chmurného niterného monologu, při jedné z těchto temných odpovědí, které dával sám sobě, prudce k sobě přitáhl zásuvku stolu, vzal odtamtud velký kuchyňský nůž a příříznutím nehtu zkusil ostří. Potom odložil nůž do zásuvky a prudce ji přirazil.

Marius zatím uchopil bambitku, kterou měl v pravé náprsni kapsy, vyndal ji a natáhl kohoutek.

Při natahování vydala bambitka jasný a ostrý zvuk. Jondrette se zachvěl a napolo vstal se židle.

„Co je?“ zvolal.

Marius zadržel dech. Jondrette chvíli naslouchal, potom se zasmál a řekl:

„Jsem to hlupák! To praskla dřevěná přepážka.“ Marius si ponechal bambitku v ruce.